

Радмица Петровић

РАДМИЛА ПЕТРОВИЋ.

ИФБ. Бр.
724

ЗАКОНИК

ПЕТРА I ВЛАДИКЕ ЦРНОГОРСКОГ

ИСТОРИСКО-ПРАВНА РАСПРАВА

(ПРЕШТАМПАНО ИЗ „ЗАПИСА“)

ЗАКОНИК ПЕТРА I ВЛАДИКЕ ЦРНОГОРСКОГ

ИСТОРИСКО-ПРАВНА РАСПРАВА.

Крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века Црна Гора добија свог првог законодавца у личности Владике Петра I, који јој даје први писани законик, познат под именом *Законик општи црногорски и брдски*¹⁾. Оригинал тога Законика налазио се у Цетињском Архиву. Међутим, по обавештењима г. Душана Вуксана, директора Цетињског Архива, Законик се тамо више не налази. Г. Вуксан мисли да је он свакако пропао лежећи у земљи (са осталом архивом) од 1918—1923 год.

Законик Петра I издаван је више пута. Први пут од тога Законика издат је само један члан. У Грлици за 1835 год. налази се штампан осми члан Законика „да би и други Србљи могли знати како се у Црној Гори казни онај који другога обезчести“²⁾. Из Грлице је тај члан прештампан 1860 год. у *Магазину србско-далматинском*³⁾. Тај члан, вероватно по Грлици, налази се и у *В. Ст. Караџића, Montenegro und die Montenegriner*⁴⁾. 1847 год. први пут издје цео Законик А. Н. Поповъ, као прилог својој књизи Путешествие въ Черногорию⁵⁾. Три године доцније, 1850, издаје га М. Медаковић, као додатак Повестници Црне Горе⁶⁾. Доцнији издавачи служили су се *Медаковићевим издањем*⁷⁾, а не *Поповљевим, сем Вл. Ђорђевића*

¹⁾ Без основа је *Медаковићево* причање (Повесница Црне Горе 1850, год. 1, 9), прихваћено и од других, да је „црногорски народ и од прије имао свој Законик“, који по свој прилици ~~није~~ пропао будући се олич-о код њи такве и друге ствари у једном екземплару чувају и држе.“

²⁾ Кратки поглед на географическо-статистическо описаније Црне Горе (Грлица 1835, 52).

³⁾ Магазинъ србско-далматинскій 19 (1860) 101.

⁴⁾ Montenegro und die Montenegriner (1837) 72—73 — Црна Гора и Вока Которска (1922) 77.

⁵⁾ А. Н. Поповъ, Путешествие въ Черногорию (1847) 281—301.

⁶⁾ М. Медаковић, Повестница Црне Горе (1850) 21—39.

⁷⁾ И у литератури је ово издање скоро једино запажено. Тако на пр., Вук је, као што смо извали, штампан чл. 8. П. З. у коме се прописује да кривац има да плати за вазну 50 цекина, а за глобу 50. Љ. Стојановић у преводу Вукове књиге (77, илп. 1) напомиње да, по *Медаковићу* нема прописа о глоби, не знајући за *Попова*, код кога се то налази као и у чл. 8. штампаном код Вука.

који је при издавању Законика знао за Попова. Од Медаковића је први прештампан Законик *Херменегилд Јорчек* у своме *Svod Zákonův Slovanských*¹⁾ а затим је штампан код *Св. Петровића—Његоша*²⁾, у једној анонимној књизи³⁾, код *Јов. М. Јовановића*⁴⁾, и у црногорском званичном Зборнику⁵⁾. Последњи је издао Законик *Вл. Ђорђевић*⁶⁾. Његово издање је непотпуно, јер почиње тек од половине другог члана, а увод, први члан, и прва половина другог члана изостављени су. Затим је изостављен чл. 4. и један дио из средине чл. 6. као и чл. 11. и 12. Чл. 14. и 15. ушли су у ово издање сасвим скраћени. Из чл. 16. Ђорђевић је изоставио други део, који је као што ћемо доцније видети, врло важан због утврђивања године постанка Петровог Законика⁷⁾. Он је уопште, сасвим произвољно, вршио изостављања. Он је понекад изостављени текст препричавао а понекад вршио и извесна допуњавања.

Колико је нама познато, на српском постоје само ова наведена издања законика. Законик је преводен на француски и, по једној вести на талијански⁸⁾ Француски превод штампан је прво у *Moniteur*-у од 12—14 априла 1854. Овај текст није сасвим потпуно⁹⁾, јер су вршена извесна скраћења (из чл. 1 нпр. изостао је датум). Превод је извршен према Медаковићевом издању Законика. Како је иза Законика штампана и Стега, датум који се иначе налази иза Законика, налази се у овом преводу иза Стеге. Други пут француски превод Законика издат је код *Lénormant-a*. У додатку његовој књизи *Turcs et Monténégrins*¹⁰⁾. Тај превод прештампан је из *Moniteur*-а (има иста скраћења као и први). Испод њега се не налази датум, али то је дошло отуда што је *Lénormant* штампан Законик без Стеге. У *Moniteur*-у као код Медаковића) одмах иза Законика долази Стега:

¹⁾ *H. Jireček, Svod Zákonův Slovanských* (1880) 351—363.

²⁾ *Св. Петровић—Његош*, Законик Владике Црногорскога Петра I — Светог (1903) 15—31.

³⁾ Неколико кривих слика из албума Петровић—Његошевог Дома I, 224—234.

⁴⁾ *Јов. М. Јовановић*, Законодавство у XVIII и XIX в. у Црној Гори. (Архив за правне и друштвене науке IX, 1910, 352—362).

⁵⁾ Зборник судских закона, наредба и међународних уговора по судској струци за краљевину Црну Гору II, 1912, 5—20. Чудновато је што се у званичној збирци Законик не штампа по оригиналу, већ по Медаковићевом издању.

⁶⁾ *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Русија 1784—1814 (1914) 47—49, 79—85.

⁷⁾ Изгледа да се *Ђорђевић* служио и *Поцопљеним* и *Медаковићевим* издањем и да је због тога вршио поједина скраћења чланова (на пр. првог, шеснаестог, и др.).

⁸⁾ *R. Daraste, Etudes d'histoire du droit* (1889) 236 у напомени каже да је, како изгледа француски превод у *Moniteur*-у рађен по талијанском преводу. Нама није познат тај талијански превод.

⁹⁾ *Срп. G. Popović, Recht und Gericht in Montenegro* (1877) 25, нап. 1. (на истом месту *Б. Поповић* жали, што није могао добити „чланак о црногорском законодавству“ на *Журнала* руског Министарства Просвете од 1846. Он је сигурно мислио на чланак *А. И. Поповића*, *Очерк истории Черногорья* (Ж. М. Н. Пр. част XLIX отд. II, 1846). Међутим у томе чланку нема ни помена о Петровом Законику, ни о законодавству уопште.

¹⁰⁾ *Lénormant, Turcs et Monténégrins* (1866) 359—369.

„Sous l'étandard national, pour maintenir l'union générale contre l'ennemi, les chefs et anciens ont établi la suivante loi rigoureuse, an 1796 20 juin. Au nom de la sainte Trinité, du Père, du Fils et du Saint-Esprit. Amen.“¹⁾ Иза тога долази текст Стеге. Међутим, *Lénormant* је схватио да је то крај Законика и ту је завршио штампање, не објављујући Стегу. Да би се ова реченица пред Стегом односила на Законик а не на Стегу, он је оне речи: „... la suivante loi rigoureuse...“ променио и ставио: „... la présente loi rigoureuse...“²⁾.

Законска Стега од 1796 г. издавана је исто тако више пута. И код ње постоје два основна издања.³⁾ Колико је нама познато, она је била сачувана у два рукописа, и ова два основна издања потичу од та два рукописа. У првом се, како изгледа, Стега налазила иза Законика Петра I, што би се могло извести из чл. 1 Законика, где се каже да се Стега, која се тим чланом потврђује, „при овој књизи наводи“. Други би разлог био тај, што *Медаковић* штампа Стегу непосредно иза Законика, без икакве намене да је Стегу узео из ког другог рукописа, а не из оног из кога и Законик. Овај је други разлог, истина, од врло мале вредности, нарочито када се има на уму некритичност Медаковића као издавача. Против њега би се могла навести и та чињеница да Попов, који је издао Законик пре Медаковића, не штампа и Стегу. То би можда могао бити разлог да се она не налази у истом рукопису са Закономиком. Али исто тако Стегу је Попов могао изоставити и због тога што је није сматрао за саставни део Законика. Ипак, и ако би се други разлог могао објерити, први остаје у снази и, по нашем мишљењу, допушта претпоставку да се 1803 г. хтела сакупити на једно место сва дотадања законодавна радња. Због тога је Законику додата Стега од 1796 г., која је, као што смо већ напоменули, добила и потврду у првом члану Законика. Други рукопис нашао је *М. Драговић*, како изгледа, у цетињској манастирској ризници.⁴⁾ Он га назива прогласом, и каже да је донет на једном збору главара, и да је расласт по свима нахијама. У једној напомени⁵⁾ *Драговић* каже, да је на том прогласу био потписан и руски ђакон Алексије, који је у то доба био код владике Петра I, и да је проглас означен под № 439 (свакако број архиве цетињског манастира). Међутим, по Медаковићевом издању, међу потписима на Стези не налази се ђакон Алексије. Код *Драговића* је Стега, изгледа, пре-

¹⁾ *Moniteur*, 14. avr. 1854.

²⁾ *Lénormant*, op. cit. 369.

³⁾ *М. Медаковић*, op. cit. дод. 39—42; *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 63, 1886, 131—133).

⁴⁾ *V. Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu* (1872) 87—88. Међутим, у *Отаџбини* I (1875) 617, пре њу споштене „јаске мисли из извештаја“ *В. Богачића* руском министру народне просвете: О командирини професора *В. В. Богачића* у Черногоорио (*Журнал Министарства Народнаго Просвѣщения*, часть CLXXIV, отд. 4) стоји да је Законик постао 1796 г.

⁵⁾ *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 55, 1884, 282).

⁶⁾ *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 63, 1886, 133, ил. 1).

ведена на данашњи наш језик. Разлике између текста код једног и код другог издавача сасвим су незнатне.

Стега је издавана неколико пута са Закоником, а на два места (колико је нама познато) и сама. Уз Законик она је издата, као што је већ речено, код *Медаковића*. По Медаковићевом издању, издата је затим код *Ст. Петровића—Његоша*,¹⁾ у већ поменутом анонимном памфлету,²⁾ код *Ј. М. Јовановића*,³⁾ и у Зборнику.⁴⁾ Засебно је издао, по Медаковићевом издању, *Херменегилд Јиречек* у свом чланку „Законodawство Црне Горе новог доба.“⁵⁾ И у поменутом издању *М. Драговића* налази се исто тако сама без Законика. Стега је преведена и на француски (по Медаковићевом издању) и штампана у *Moniteur*-у од 14 априла 1854 г.

Најспорније питање о Законнику Петра I јесте година његовог постанка. То питање је решавано врло различито. Као године постанка узимане су 1790, 1796, 1798 и 1803. Исто тако различито је решавано и то, да ли је Законик донет од једном, или у више махова. Да бисмо показали колико је неслагања и противуречности било у питању хронологије, изнећемо овде у главном сва значајнија мишљења, која су о том питању постојала. Ради прегледности поделили смо цео материјал на неколико група.

Прва група писаца ставља постанак Законика у две године — 1790 и 1798. Тако је *Херменегилд Јиречек* узимао да је Законик примљен од скупштине 1798 г., а да је први део (до чл. 16) донет још 1790 „као што каже чл. 16“.⁶⁾ Занимљиво је да Јиречек ни у поменутој расправи, а ни доцније не помиње никако 1803 г., која се налази на крају Законика. И у своме Своду, говорећи у предговору о Петровом Законнику,⁷⁾ опет узима само две године 1790 и 1798. У исте године ставља постанак Законика и *I. Trakal*.⁸⁾

Друга група писаца додаје првим двама годинама још и 1803, дакле 1790—1798—1803. Први од те групе био је *Валтазар Богшић*,⁹⁾ који је заступао мишљење да је први део Законика донет

¹⁾ *Ст. Петровић—Његош*, *op. cit.* 32—34.

²⁾ Неколико крвачих слика из албума Петровић—Његошевог Дома 1 235—238. Стега издата у овој књизи разликује се од осталих издања по томе што у место 6 има 11 чланова. Првих четири одговарају тим истим члановима из других издања. Чл. 10 и 11 одговарају чл. 5 и 6, а чл. 5, 6, 7, 8 и 9 су сасвим нови. По садржини њиховој види се да су онде сасвим произвољно унети.

³⁾ *Јов. М. Јовановић*, *loc. cit.* 363—364.

⁴⁾ Зборник II (1912) 20—23.

⁵⁾ *Herm. Jireček*, *Novověké zákonodárství Černohorské* (Časopis Českého Museum 1864, 407—408).

⁶⁾ *Ibid* 408, 409. *Jireček* се служио Медаковићевим издањем Законика.

⁷⁾ *Jireček*, *Svod Zakoniv Slovanských* (1880) XV.

⁸⁾ *I. Trakal*, *Černa Hora a její najnovější zákonodárství* (Osveta XIX, 1, 1889, 118). Међутим доцније (*Ottav Slovnik Naučný* VI, 1893, 605—606) ставља га само у 1798 г.

⁹⁾ *Богшић* ту говори доста неодређено, узимајући стегу као додатак Законика. По њему не зна се тачно да ли је 1803 г. потврђен цео Законик или само тај додатак.

1790, а други део 1798. 1803 год. сматра као годину потврђења Законика.¹⁰⁾ *К. Војновић* мисли исто што и Богшић. И он узима да је после 33 чл. Законика било шест чланова као додаток „ispod kojih stoji 1803 g.“, па чак иде тако далеко, да замера *Х. Јиречеку* што у своме издању Законика нема „onih zadnjih šest članova, a da ne opravdava toga istupa“.¹¹⁾ У те године стављају постанак Законика *М. Р. Веснић*,¹²⁾ *Sheck*,¹³⁾ *Ст. Петровић—Његош*,¹⁴⁾ *Јов. М. Јовановић*,¹⁵⁾ *П. Шош*,¹⁶⁾ и *А. К. Машановић*.¹⁷⁾

Треча група писаца ставља постанак Законика у 1796 г., погрешно узимајући годину постанка Стеге као годину постанка Законика. Та се година помиње у опису Црне Горе штампаном у *Грлицу*.¹⁸⁾ Затим је узима *Lénormant*,¹⁹⁾ а још и многи други.²⁰⁾

Четврта група писаца узима да је Законик постао 1796—1798—1803. У ту групу спадају *А. Н. Попов*,²¹⁾ *Д. Милаковић*,²²⁾ *Б. Поповић*,²³⁾ *П. Ровинскиј*²⁴⁾ и *Л. Поповић*.²⁵⁾

¹⁰⁾ *К. Vojnović*, *Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonodavstvo*. Rad 96, 1889, 6 нар. 1). Међутим, на стр. 10 он пише: „§1 30 od 1796.“

¹¹⁾ *М. Р. Веснић*, *Opшти Имовински Законик за Књажевину Црну Гору* (Годишњаци XII, 1891, 128—9).

¹²⁾ *Sheck*, *Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro* (1893) XIII.

¹³⁾ *Ст. Петровић—Његош*, *op. cit.*, 5—7.

¹⁴⁾ *Јов. М. Јовановић*, *loc. cit.* 350.

¹⁵⁾ *П. Шош* у *Ст. Станојевића* *Народној Енциклопедији* IV, 913—914.

¹⁶⁾ *А. К. Машановић*, *Из кривичног и грађанског права Црне Горе* (Архив XVIII, 1920, 351—2). У ово питање *Машановић* уноси много забуне и неразумевана због датума који се помињу у тексту Законика, као и због датума стеге.

¹⁷⁾ Кратки поглед на географско-статистическо описаније Црне Горе (*Грлица* 1835, 51—52) — *Магазин* србско-далматинскиј 19 (1860) 100.

¹⁸⁾ *Lénormant*, *op. cit.*, LXVI.

¹⁹⁾ *A. Ublicini*, *Les Serbes de Turquie* (1865), 172. (Одатле је узео *VI. Јовановић*, *The Emancipation and unity of the Serbian Nation*, 1871, 23; *Fritley—Wlaković* *Le Montenegro, contemporain* (1876) 402; *Stj. Ortner*, *Repetitorij iz pravne povjesti Germana i Slavena* (1898) 265; *Р. Драгичевић*, *Црногорски Гувернадури* (у публикацији Професорског Друштва: *Цетинје и Црна Гора* 1927, 206. Међутим на 114 стр. *Драгичевић* спомиње, сем 1796 г., још и 1798).

²⁰⁾ *А. Н. Попов*, *op. cit.* 132.

²¹⁾ *Д. Милаковић*, *Историја Црне Горе* (1856) 219—222.

²²⁾ *G. Popović*, *Recht und Gericht in Montenegro* (1877) 24 и у *Историји Црне Горе* (1896) 130, 132—3.

²³⁾ *П. Ровинскиј*, *Черногорја I* (Зборник XI.V, 1888, 635).

²⁴⁾ *Л. Поповић*, *Черногорскиј владика Петар I* (1897) 106. — Осим тога: *Др. Бакич*, *Черногорја под управлењем владике* (Журнал. Министерства Народног Просвешања, авг. 1878, част СХСХVIII, отд. 2, 250); *Sp. Gorčević*, *Geschichte von Montenegro und Albanien* (1914) 282. (ма да у својој ранијој књизи: *Montenegro und die Montenegriner* 1874, 19 спомиње само 1798 год.); *Б. Јусовић*, *Црна Гора, на историје државног права* (Архив XVI, 1914, 122—123).

Пету групу чине писци, по којима је Законик постао 1796 и 1803 год. Те године усваја *Никифор Дучић*¹⁾ и многи други.²⁾

Шеста група писаца ставља Законик у 1798 г. У ту групу спадају *Ст. Новаковић*³⁾ *Љ. Бакић*⁴⁾ и други.⁵⁾

Седму (последњу) групу чине они писци, који узимају за године постанка Законика 1798 и 1803. Те године усвајају *Медаковић*⁶⁾ и *С. Дрљевић*⁷⁾. Оба ова писца узимају да је Законик донет у целини 1798, а да се 1803 г. на њега заклела скупштина, да га је потврдила и народу објавила. По *Вл. Ђорђевићу*,⁸⁾ Законик је донет у два маха. Осим побројаних писаца ове године усвајају још и неки други.⁹⁾

¹⁾ *Н. Дучић*, Црна Гора (Гласник XL, 1874, 52) — Књижевни радови III (1893) 68 и у Историји српске православне цркве (Књижевни радови IX, 1894, 255).

²⁾ *Daresté et Rivière*, Code général des biens pour la principauté du Monténégro [1888] XIV; *Daresté*, Etudes d'histoire du droit (1889) 235. [Међутим на стр. 238 ставља га у 1798—1803 год.]; *Dickel*, Ueber das neue bürgerliche Gesetzbuch für Montenegro [1889] 4 — Право III, 1891, 238; *А. И. Александров*, Историја развитка духовној животи Црној Гори и књази-поети Николају I (1895) 24; *Л. Т. Петровић*, Двојковина влада славе кнеже Петровића—Његова (1896) 48—51; *А. Марини*, Il Montenegro (1897) 19—20; *Р. Грујић*, Православна српска црква (1921) 141 и у *Сав. Станојевића* Народној Енциклопедији III, 348.

³⁾ *Ст. Новаковић*, Римско-византиско право и народни правни обичаји (Годин. IX, 1887, 221). Он мисли да су остале године у тексту доцнији уметци.

⁴⁾ *Љ. Бакић*, Законодавство у Црној Гори (Дан I, 1911, 29) и о Правосуђу у Црној Гори (Архив XXIII, 1923, 162).

⁵⁾ *Ј. Митрић*, Crnagora i knez joj Danilo I (1863) 8; *В. Макушев*, Задушнице Славне, 150; *Петковић*, Черногорци и Черногорци (1877) 75; Педесет година на престолу Црне Горе, 1850—1910 (1910) 211; *А. Нудал*, Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche (1922) 37, nap. 4; *Р. Вековић*, Улога црквених поглавара у народном животу и историји Црне Горе (Долбењска Одјел I, 1925, 225); *И. Јежић*, Крива освета и умир у Црној Гори и Северној Арбанији (1926) 66; *Б. С. Томовић*, Наследно обичајно право у Црној Гори (1926) 12, и др.

⁶⁾ *М. Медаковић*, op. cit., 103, 119, У додатку (1) *Медаковић* каже да је нашао Законик „који већ 54 године у рукопису лежи.“ Како је његова књига изашла 1850 г., значи да он мисли на 1796.

⁷⁾ *С. Дрљевић*, Организација црногорских редовних грађанских судова у свом историјском развитку (Архив IX, 1910, 388—390).

⁸⁾ *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Русија 1781—1814 (1914) 47, 85. Међутим у својој ранијој књизи: Црна Гора и Аустрија у XVIII веку (1912) 167, говори о П. З., не помиње 1803 г., већ само 1798.

⁹⁾ *А. Андрић*, Geschichte des Fürstenthums Montenegro (1853) 73, 78 (По њему: *Ј. Вацлх*, La Souveraineté du Monténégro et le droit des gens moderne de l'Europe (1858) 64—65); *П. Лавровски*, Черногорци и Черногорци (Београд XI, 1871, 242—243); *Fr. Miklosich*, Die Blutrache bei den Slaven (1887) 25; *К. Јиреџек*, у Оџив Slovník Naučny VI (1893) 610; *Martecchini*, Codice civile generale del principato del Montenegro (1900) XII—XIII; *Ж. Драговић*, Кратка историја Црне Горе (1910) 71; Владарска кућа Петровић, Његош (1910); *Ст. Новаковић*, Кратки преглед повјести Црне Горе (1917) 52; *Н. Шкерковић*, Преглед историје Црне Горе (Цетине и Црна Гора 1927, 49); *Вл. Ђорђевић* у *Сав. Станојевића* Народној Енциклопедији IV, 909; и др. — О Законнику говори још без назначења године постанка: *Вук Караџић*, Црна Гора и Бока Которска (1922) 50 — Montenegro und die Montenegroiner (1837) 43; *R. Hubé*, Droit romain et gréco-byzantin chez les peuples slaves (1880) 28; *G. Chiodina*, Storia del Montenegro (1882) 169—170 — *М. Марини*, Правне установе у Црној Гори, један оделак из историје историје црногорске (Јак. Будине (Српски Правник I, 1882, 174); *Al. Nolte*, Essai sur le Monténégro (1907), 78; и др.

Као што је показано, у питању године постанка Законика постоје многа мишљења и многе противуречности.¹⁾ Поред неслагања у питању године, постоје исто тако неслагања и у питању дана и месеца, као и места у коме је државна скупштина, која је донела Законик.

У доцнијем излагању ми ћемо, аналишући досадања мишљења, покушати да утврдимо кога је дана, које године и у ком месту донет Законик.

Прва година, која је долазила у обзир при расправљању о хронологији Петровог Законика, била је 1790. Та година помиње се у *Медаковићевом* издању Законика у чл. 16, где се каже: „Будући све ово више писано саборним договором учинили, и опет на данашњи Август 17 ден, а 1790 года всеопштим собранијем нашим разгледали и потврдили за потребно судисмо приставити ниже следејуштег правила.“ Тај крај чл. 16 дас је, као што смо видели, повода извесним писцима да закључе, како је првих 16 чланова било донето 17 августа 1790 г. Међутим, усвајајући то, они нису могли да сложе ту годину са уводом Законика,²⁾ до *Медаковићевом* издању, гласи: „Находећи се ми главари и старешине и остала браћа наша из сваког племена и наше слободне области Црногоре и Брдах на јединокупни сабор и вијећу у манастир Цетине 1798 года Октомбра 18 дне, сви јединогласно и договорно установисмо закон...“ По нашем мишљењу, тих 16 чланова донето је 18 октобра 1798 г., као што се у уводу Законика и каже. 1790 г. морала би отпасти из ових разлога. У једном „Изјашњењу“ црногорских главара, у коме се говори о будућим односима Црногораца „с уједном бокезком провинцијом и с милицијом његовога величества кесара аустријскога“,³⁾ тачка 2 почиње овако: „Ако би један или други Црногорац сврх реченога погријешио, то се ми главари обвезујемо таквога ћерати и свака средства употребљавати да се ухвати и казни. Будући у Црној Гори нема никаква закона од правде, што се и казне нијесу могле одредити за сваки преступи унапријед.“⁴⁾ На том документу не налази се година *М. Драговић* мисли да је „писан убрзо послје тога кад су Црногорци уступили Боку Аустрији.“⁵⁾ Као што је познато, Аустрија добија Боку 1797 г. по Компорфоријском миру. Ако је тачно Драговићево мишљење, та је акт постао после те године дакле и после 1790 г. Као што ће се доцније видети, Законик не само да говори о кривичним делима поменутих у овом „изјашњењу“, него баш унапред одређује казну за њих,⁶⁾ па се зато и не може претпоставити да би, седам година после доношења Законика, црногорски главари могли рећи да у Црној

¹⁾ Осим до сада наведених, истиче се једно, по коме је Законик донет 1797 г. (*P. Coquelle*, Histoire du Monténégro et de la Bosnie, 1895, 254, 323).

²⁾ *М. Драговић*, материјали на историју Црне Горе (Гласник 53, 1881, 321—3). Ср. *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Аустрија 1814—1894 (1924) 11—12.

³⁾ *М. Драговић*, loc. cit. (курани је наши).

⁴⁾ *Ibid.*, 322. По *Вл. Ђорђевићу*, op. cit. 12, тај је документ доцнијег датума (око 1815).

⁵⁾ У Законнику се прописују исте казне за хотимично и нехотично убиство (чл. 2, чл. 9) као и у поменутом „изјашњењу“ (тачка 2).

Гори „нема никаква закона од правде“. И из текста самог Законика излази да је он постао после 1790 г., јер се у чл. 1 потврђује оно што је за издајнике речено у Стези 1796.¹⁾ О томе да је Законик постао 1798 г. имамо и изричног спомена у обећању дрвогорских главара од 1799 г. да ће се владати по закону. Тада су они између себе изабрали „... педесет чиновачеликов... над нама бит правитељима, дајући им полномочије судит Червогорцу и Берђанину малому и великому по закону од нас постављеному *года 1798. Октооврија 18. числа*“.²⁾ Ни из текста чл. 16 не може се извести закључак, како се година 1790 односи на првих 16 чланова: „Будући све ово више писано саборним договором учинили, и опет на данашњи Августа 17 ден, а 1790 года свеопштим собранијем нашим разгледали и потврдили за потребно судисмо приставити ниже следујуштег правила.“ Ако би се 1790 г. узела са тачну, тада би оне речи из овог члана: „и *ошеш* на данашња ... ден .. разгледали и потврдили..“ значиле да је тога дана (1790 г.) *ио други ашт* прегледан први део, који би онда морао бити донесен још раније, пре 1790 г. Међутим из другог дела наведене реченице сасвим излази да се оно „за потребно судисмо приставити *ниже* следујуштег правила“ може односити само и једино на други део Законика, на чл. 17—33. На крају Законика налази се датум: „На Цетиње Августа 17 числа 1803 года“. Како се датум из чл. 16 и датум на крају Законика слажу у дану и месецу, ми мислимо да се и у оригиналу у чл. 16 морала налазити 1803 г. Због тога, ми бисмо у том питању више вере поклонили издању Законика од А. Попова, по коме чл. 16 садржи ту годину. (До 1790 г. *Медаковић* је, свакако, дошао рђавим читањем слова, којима су се у време постанка Законика (као и пре, а неко време и после) писали бројеви. 1803 г. словима се пише α ω Γ. Слова су вероватно била избледела, па се због тога *Медаковићу* од омеге (ω) учинило слово пси (ψ), које означава 700, а од слова Γ слово Ч, чија је бројна вредност 90. Због велике сличности у писању слова ω и ψ, погрешка је сасвим разумљива. Можда је мало теже објашњиво читање избледелог Γ као Ч, али се једино тако може протумачити *Медаковићева* погрешка). На тај начин, из текста Законика испала би сасвим 1790 г., и остале би друге две главне, 1798 и 1803.

По *Медаковићевом* издању, у чл. 32 Законика, на крају, каже се: „Знаде дакле сваки зашто смо се свиколицы договорно прво у манастир учинили на Стањевиће, пак опет на Цетиње потврдили и сувше што је манкало при-тавили“. Како у уводу Законика по том истом издању стоји да је 18 октобра 1798 г. држана скупштина „у манастир Цетиње“, то су извесни писци закључивали да се онда она из чл. 32 морала држати 1790 г. (у вези са чл. 16). Међутим, и у овом случају, *Медаковић* је учинио погрешку у преписивању.³⁾ У

¹⁾ Ср. *Сал. Новаковић*, Римско-византиско право и народни правни обичаји (Годишњаца IX, 1887, 221).

²⁾ *Медаковић*, Повестница Црне Горе (1850) 106 (курсив је наш). Ср. Ђ. Поповић, Историја Црне Горе (1896) 130.

³⁾ Можда и намерно, да би помирно и у навесан ред довео све три године, 1790, 1798 и 1803.

издању Законика од *Попова* у уводу се каже да је 1798 год. била скупштина у манастиру Стањевићима. 1798 г. избио је спор између Црногораца и Аустрије око манастира Маина.¹⁾ У октобру месецу те године држана је скупштина на Стањевићима, поводом решавања о Маинама. Из аката код *Вл. Ђорђевића*²⁾ види се да је она држана баш оних дана, када је, по *Медаковићевом* издању, на Цетињу требала да доноси законик. Према томе, тачнији је препис Законика од А. *Попова* него *Медаковићев*. Према свему овоме, први део Законика, до чл. 16, био је донет 18 октобра 1798 г. на скупштини, која је одржана у манастиру Стањевићима.

Извесни писци, као што је већ раније речено, мисле да је Законик донет цео одједном. За такво мишљење они налазе потврде у крзју увода, у речима: „... а то како ниже у 33 тачке саборно учињеноме по реду изговора“, из чега изводе закључак да је свих 33 члана донето раније, а да је 1803 год. цео Законик само потврђен. Међутим, и из самог текста Законика, а и из једног документа, излази да је други део Законика (чл. 17—33) донет 1803 г. У писму, које је 3 јула 1804 год. упућено Марку Ивелићу од црногорског „правитељства“³⁾ каже се: „... у ком народу досад судејске управе било није, него његовим [Вл. Петра] неусипним трудом, суд и управа у *прошлој години уређен је*, и прекинула су се у нашем народу самовољства и различније родова злочинства...“⁴⁾ Оне речи „у *прошлој години*“ односе се на 1803 г., а као што ће се доцније видети, у Законнику се говори о суду и судском поступку у другом делу Законика. Даље, из самог текста Законика (чл. 16 и 32) може се закључити, да је и 1803 г. скупштина донела један део Законика. Већ смо показали какав значај има крај чл. 16: „... за потребно судисмо приставити *ниже* следујуштег правила“. Исто се то каже и у крају чл. 32: „... пак опет на Цетиње потврдили и *сувише што је манкало при-тавили*“.⁵⁾ Против овога нашег мишљења могао би се навести један савремен документ пресуда од 24 фебруара 1804 г.), у коме се каже да су закони „установљени 1798 године 18 октобра мјесеца, а оглашени свему народу 23 септембра 1803 године“.⁶⁾ У том се документу спомињу два члана Законика, 25 и 26; оба, дакле, из другог дела, који је, по нашем мишљењу, донет 17 августа 1803 г. Према томе, не може се рећи да се у документу, када се каже да су закони „установљени“ 18 октобра 1798, мисли на првих шеснаест чланова. По нашем мишљењу, за то треба тражити објашњења у членици, да се то каже у уводу Законика. Увод Законика, очевидно, налазио се првобитно испред првих шеснаест чланова. Када су 1803 г. додани нови чланови (17—33) увод је измењен у толико, што је на

¹⁾ *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Аустрија у XVIII веку (1912) 157—167.

²⁾ *Вл. Ђорђевић*, Исписи из Бечких Државних Архива (1913) 243—257.

³⁾ *Медаковић*, Повестница Црне Горе (1850) 141—150; *Милаковић*, Историја Црне Горе (1856) 227—234.

⁴⁾ *Медаковић*, *op. cit.* 144; *Милаковић*, *op. cit.* 229 (курсив је наш).

⁵⁾ Курсив је наш.

⁶⁾ *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 65, 1886, 190).

крају место: „у 16 точка“, како је морало раније стајати, стављено: „у 33 точке“ (код *Попова*: „пункта“). Приликом тог прилагођивања увода новом стању ствари заборавило се да се учини исправка и у датуму (18 октобар 1798). (Да се и у оригиналу налазио тај датум, говорило би то што се у томе слажу оба главна издања, *Попова* и *Медаковића*. Код *Медаковића* стоји да се скупштина, која је донела први део Законика, држала на Цетињу. То је, видели смо, погрешно. Како је на Цетињу држана она скупштина, која је донела други део Законика, могло би се, са много добре воље, претпоставити да се у уводу у оригиналу каже да је Законик донешен на Стањевићима 18 октобра 1798 и на Цетињу 17 августа 1803 г., па да су оба издавача случајно изоставила други датум, а *Медаковић* уз то погрешно везао за први датум место (Цетиње), које се налази уз други датум. То је, међутим, веома мало вероватно). Тако је постала несагласност између датума у уводу, који се односи на првих шеснаест чланова, и краја увода, у коме се наводи колико чланова има Законик у своје дефинитивном облику (1803 г.). Састављач поменутог документа, нема сумње, повео се за том погрешном кодификатора Законика. Разлози, које смо навели за наше мишљење да је други део Законика донет 1803 г. довољно су снажни и поменути документ не може их оборити. Једино може бити речи о томе, како ће се тај документ проумачити. Ми мислимо да је наше тумачење тачно.

Дакле, други део Законика (чл. 17—33) донет је 17-а августа 1803 г., на скупштини одржаној у цетињском манастиру.

Према раније поменутом документу, Законик је проглашен 23 септембра 1803 г.¹⁾

У тексту Законика помиње се у два члана 1796 г.²⁾ Тако се у чл. 1 (*Медаковићевог* издања) каже: „Призивајући великога Бога у помоћ и на обрану нам, потврдисмо једним гласом свиколци писмо наше Августа истога числа, т. ј. на ден Преображенија Христова на 1796 года, на Цетиње учињено — — —“. То се односи на Стегу од 1796 г., јер се потврђује оно што је у Стези против издајника већ раније речено. И у чл. 14 се опет говори о Стези: „Која се лупштина није од пријед него ли је вјера и зарука међу нама на Цетиње 1796 на Преображеније Августа 6 дан утврђена — — —“. Због тога излази, да у чл. 1 место „истога“ треба да стоји шестого, што се код *Попова* у издању Законика правилно и налази.

Назад, у чл. 14 помиње се још и једна сентенција, без назначења од које је године: „— — — то да будет извршено како сетенција наша прошлога годишта на Господштине учињена наговара.“ Чл. 14 спада у овај део Законика који је донет 1798 год. и према томе, та је сентенција из 1797³⁾.

Законска Стега од 1796 г., као што је речено, уносила је много забуне у питање године постанка Петровог Законика. Већ је наве-

¹⁾ *М. Драговић*, loc. cit. 190.

²⁾ У неким издањима, и код неких писаца, погрешно стоји 1797 г.

³⁾ Нејачко је *Машановићево* мишљење (Из кривичног и грађанског права Црне Горе, Архив XVIII, 1920, 355) по коме је та сентенција постала 1802 год.

дено који су сви писци стављали Законик у 1796 г., падајући у ту погрешку због године постанка Стеге⁴⁾. Ишло се чак и тако далеко да се Стега изједначавала са Закоником.⁵⁾ Затим се мислило да је Стега додаток Законика⁶⁾. *А. Н. Попов* каже, вероватно мислећи на Стегу: „Въ 1790 году когда Берда просила помощи у Черногорцевъ, народное собрание отвѣчало грамотою и общалось помогать — — —“, а 1796 г. узима као годину постанка Законика⁷⁾. Стегу стављају у 1796 г., без назначења дана и месеца, још и неки други писци⁸⁾. И у питању датума Стеге не слажу се сви писци и издавачи. У главном је прихваћен 20 јуни, јер се тај датум налази код *Медаковића* уз издање Стеге⁹⁾. По њему се тај датум налази и код доцнијих издавача, *Ст. Петровића—Његоша*¹⁰⁾, у анонимном памфлету¹¹⁾, код *Ј. М. Јовановића*¹²⁾ и у званичном Зборнику¹³⁾. Тај датум налази се и у издању Стеге од *М. Драговића*¹⁴⁾. Међутим, *Х. Јуреџек*, уз издање Стеге у већ поменутом чланку, узима да је Стега постала 6 августа 1796 г.¹⁵⁾. Тај датум усваја и *Ст. Новаковић*¹⁶⁾.

⁴⁾ *Б. Југовић*, Црна Гора, из историје државног права (Архив XVI, 1914, 122).

⁵⁾ *К. Војновић*, Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru (Rad 96, 1889, 6 изд 1); *Sheek*, Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro (1893) XII; *P. Coquelle*, Histoire du Monténégro et de la Bosnie (1895) 254 и ил 1; *Роткић*, Черногорја I (Сборник XLV 1888, 637 за Стегу каже: „статья дополнителна.“ и др.

⁶⁾ *А. Н. Попов*, Путешествие въ Черногорию (1847) 131—132.

⁷⁾ *Ј. Митрић*, Црна Гора и knez joj Danilo I (1853) 8; *Ј. Тракал*, Црна Гора а její најповејши законодарствѣ (Osveta XIX, 1, 1889, 118); *Т. Поповић*, Историја Црне Горе (1896) 125. *С. Драговић* (Организација пригорских редовних грађанских судова, Архив IX, 1910, 388—389) говори о „писму“ из првог члана и ставља га у 1797. Пошто је „писмо“, као што ћемо видети, исто што и Стега, излази по њему да је Стега из 1797, а не из 1796 г.

⁸⁾ *М. Медаковић*, Повестница Црне Горе (1850) 39.

⁹⁾ *Ст. Петровић—Његош*, Законик Владике Црногорскога Петра I - Светог (1903) 5.

¹⁰⁾ Нехпаљко крвавих слика из албума Петровић—Његошевог Дома I, 235.

¹¹⁾ *Јов. М. Јовановић*, Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори (Архив IX 1910, 350).

¹²⁾ Зборник II (1912) 20.

¹³⁾ *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 65, 1886, 131) — По Драговићу, 20 јуни усваја *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Аустрија у XVIII веку (1912) 129, ил 1.

¹⁴⁾ *Н. Јуреџек*, Novoveké zákonodáštvi Černohorské (Časopis Českeho Musem 1864, 407) и у предговору Svoda (1880) XV.

¹⁵⁾ *Ст. Новаковић*, Римско-византиско право и народни правни обичаји [Годишњаца IX, 1887, 220]. — *Р. Вешонић* [Улога црквених поглавара у народном животу и историји Црне Горе, Лошњански Одјек I, 1925, 222—223] мисли да је Стега донета 20 јуна на народном сабору, а да су се после поново састали главари и чланови се обавезали у међусобном помагању. Вешонић не даје датум тог другог састанка. — *Ј. Вацлик* [La Souveraineté du Monténégro et le droit des gens moderne de l'Europe 1858, 64] и *Гордјевић* [Montenegro und die Monténégriner 1877, 19] погрешно стављају Стегу у 20 октобар 1796г. — *А. К. Машановић* [Из кривичног и грађанског права Црне Горе, Архив XVIII 1920, 352] погрешно мисли да је Стега постала 20 јула 1796 г. Као и раније, *Машановић* и у ово питање уноси много забуне: он мисли да је „писмо“ из чл. 1 донето 6 авг. 1797, да је „зарука“ донета 6 авг. 1796, а Стега 20 јула 1796.

Из текста Законика излазило би, да је Стега постала 6 августа 1796. За такво мишљење налазимо више потврда упоређујући текст Стеге са чл. 1 Законика. У томе се члану каже: „ — — — потврдисмо — — — свиколици *писмо* наше Августа 6 — — — 1796 года учињено — — —.“ Тим истим изразом Стега се назива и у своме чл. 6: „И свака нахија да прими и узме по једно *писмо*, које хоће држати у своје руке — — —.“ У чл. 1, даље, причава се садржина тога писма: „свакога издајника вечноме проклетству и анатема предасмо и од сваке чести и поштења братскога испустисмо“. У чл. 3 и 4 Стеге, у којима се говори о издајнику, употребљавају се *исти изрази* којима се у Законнику Стега причава. (У чл. 3 за издајника се каже: „ — — — таквога сви јединогласно предајемо вечноме проклетству — — —“, а мало ниже: „ — — — не само што вечноме проклетству предасмо и рекосмо да га буде анатема — — — —.“ У чл. 4 поред осталог одлучује се за издајника „да чести и поштења нема“). Најзад у чл. 1 се каже „ — — — писмо — — — које се при овој књизи находи.“ Ако је *Медаковића* штампао Стегу заједно са Закоником што се тако у рукопису налазило, онда би то био још један разлог више за тумачење да су „писмо“ из чл. 1 Законика и Стега једно исто, и да је према томе, по тексту Законика, Стега донета на Преображење 6 августа 1796. То излази, као што смо видели, и из чл. 14 Законика. Међутим и код *Медаковића* и код *Драговића* стоји 20 јуни као датум доношења Стеге. Код *Медаковића* се не види сасвим јасно да ли се тај датум налази у самом рукопису Стеге, или је он до њега дошао на који други начин. Он га даје у једној реченици, која се не налази код *Драговића*, и друго, која личи на неку врсту увода у Стегу, састављеног од стране самог *Медаковића*. Да је та реченица његова, говорио би језик у њој, који је различит од онога у Стези. Сем тога, у тој реченици главари се помињу у трећем лицу, док се у Стези помињу у првом¹⁾. По издању *Драговићевом* изгледало би да се тај датум налази и у самој Стези. Он се овде налази одмах иза инвокације, којом почиње Стега (поменута реченица код *Медаковића* налази се испред инвокације). На основу свега што је горе наведено, ми смо мишљења да је реченица с датумом *Медаковићева*, и да се, према томе, датум налази у рукопису, по коме је *Медаковић* штампао Стегу. Истина, није искључена могућност да је *Медаковић* изоставио ону реченицу, која се код *Драговића* налази иза инвокације и која садржи датум. У том случају хронологија Стеге била би ван сваког спора: Стега би се, нема сумње, морала датирати 20 јуном 1796 године. То би наравно значило да чл. 1 и 14 Законика дају рђаву хронологију Стеге, јер се, као што смо видели, не може сумњати да та два члана говоре о Стези. Међутим, тачност хронологије Стеге, коју дају та два члана Законика, тешко да се може довести у питање. Подаци за хронологију не налазе се само у једном члану већ у два, што, свакако, није без значаја. И један и други члан, што је врло важно, поред дана, месеца и године (6 августа 1796), дају још један

¹⁾ Ту реченицу изостављају, свакако сматрајући је за *Медаковићеву*, Јов. М. Јовановић и састављачи званичног Зборника.

хронолошки податак: кажу да је Стега донета на Преображење. Оно, као непокретан празник, пада сваке године на дан 6 августа. Све то говори за тачност хронологије, коју дају поменути чланови Законика. Кад је тако, онда се, несумњиво, мора ставити под питање тачност 20 јуна као датума Стеге. Видели смо да се тај датум, врло вероватно, не налази ни у рукопису, по коме је Стегу објавио *М. Драговић*. *Драговић* је тај датум могао узети из *Медаковића*, који је много пре њега штампао Стегу. Исто тако, он је могао штампати Стегу не по оригиналу, него по познијем препису, можда из времена када је датум могао бити узет из *Медаковића*¹⁾. Међутим, ако не претпоставимо те две могућности, морамо на другој страни да тражимо решење питања од куда погрешан датум и у Стези објављеној код *М. Драговића*. Ми мислимо да то питање треба решити на овај начин. *Д. Милаковић* је у *Грлицу* за 1836 г.²⁾ штампао, а у својој *Историји*³⁾ прештампао, једну одлуку црногорских главара, по којој ће „сви супроћ обштега Христијанскога непријатеља за православну веру и за свети закон, и за нашу предругу слободу и вољност нашу, и за љубезно отечество, за своје цркве и манастире, и за жене и за децу нашу војевати.“ У тексту те одлуке налази се у загради 20 јуни као датум. Тај датум је уметнуо сам *Милаковић*, јер се он налази само у *Историји*, а не и раније у *Грлицу*⁴⁾. На основу *Милаковићевог* причања, пре и после текста ове одлуке, види се да је он ставља у 1796 год. Ако упоредимо текст ове одлуке са текстом Стеге, видећемо да је садржина одлуке већим делом и текстуелно унета у Стегу:

„Ми главари и старешине и вес збор Црногорскога обштества, будући внес собрани на једино место, видећи што Турци ваздашњи христијанскога рода непријатељи собирају војску и чине све војничке приправе радећи ден и ноћ јавнијем и тајнијем начину како би нас и нашу браћу Брђане разурили и

„Ми сви главари и старешине и вас збор од Црне Горе, будући на данашњи дан сабрани на једино место, а то чујући и видећи да се Турци справљају, и готове са свом силом и јакости супроћ нас и наше браће Брђане, радећи и журећи, по ваздашњему њихову лукавome обичају и мрзости супроћ христијанства јавнијем оли

¹⁾ *Драговић* о рукопису у опште сасвим мало говори; у овом погледу баш ништа.

²⁾ *Грлица* (1836) 72—73.

³⁾ *Д. Милаковић*, *Историја Црне Горе* (1856) 203—204. Та се одлука, у вешто скраћеном облику, налази и код *Л. Поповића* (*Черногорский владыка Петръ I*, 1897, 32). На том месту *Поповић* цитира и *М. Медаковића* (*Повестница Црне Горе* 1830, 90—91), мислећи да је поменута одлука главара и ту штампана. На тим странама у *Медаковићевом* *Историји* штампано је једино „писмо“, које се по својој почетку могло учинити *Поповићу* исто са одлуком штампаном код *Милаковића*. Та одлука, иначе, није објављена код *Медаковића*.

⁴⁾ У тексту се још једном среће са заградом, и то пре поменутог места. У тој се загради, очевидно, налази *Милаковићев* тумачење речи збор као скупштине.

под своју власт и тиранство подложили, и ђецу нашу у вечну невољу и робство затворили; и под жестоки јарам варварски порабоштенија поставили...“

(Чл. 2). „Рекосмо и заклетвом утврдисмо, ће гођ би непријатељ окренуо и на коју би страну на нас и на браћу нашу Брђане ударно да хоћемо један другоме бити у помоћ и за благочестиву веру нашу христијанску војевати и своју крв пролити, и љубезное отечество и дражајшују вољност и слободу заштиштати; цркви свјатија и манастири и доме наше, жене и децу нашу с помоштију весилнаго втроице славимаго Бога оружијем нашим бравити.“

(Стега од 6 августа 1796 г.)

Имајући на уму ту чињеницу, мислимо да се може учинити ова претпоставка. Када се показала потреба, 6. августа 1796. г. на дан Преображења донета је Стега, за коју је као основица узета поменута одлука од 20 јуна. Као што је 1803 г. проширени Законик од 1798 г. задржао стари увод, у коме се каже да је Законик донет 1798 г., сличном омашком могла је и Стега од 6 августа 1796 г. задржати датум одлуке од 20 јуна 1796 г. Ако би то одговарало стварности, питање хронологије Стеге било би потпуно решено.

Дакле, из свега до сада изложеног излази, да се законодавни рад владике Петра I кретао овако: (1) 20 јуна 1796 г. на Цетињу донета је одлука за међусобно помагање и борбу против Турака; (2) 6 августа 1796 г. на Цетињу донета је Стега од шест чланова; (3) 18. октобра 1798 г. у манастиру Стањевићима донет је први део Законика (чл. 1—16); и (4) 17 августа 1803 г. на Цетињу донет други део Законика (чл. 17—33).

Законик је донет, као што је речено, на скупштини састављеној од народних главара. Владика Петар је осећао, да би у Црној Гори требало завести ред и организовати државну власт, и дошао је на мисао о доношењу Законика. Према владици је народ увек имао поштовање. Јако је веровано у силу и јачину владичине клетве. — Међутим, у једном савременом архивском спису о владици Петру I налазе се и ови редови: „Али има тренутака, где га Црногорци сувише не слушају, па се још и вољи његовој противе. У последњем рату руском против Француза, Црногорци су држали с Русима. И у Новоме, неки су се од њих усудили да владици који их је позивао

тајнијем начином, како би нас разурили и у вечно поданство и невољу подложили...“

„... да хоћемо сви супрот обштега Христијанскога непријатеља за православну веру и за свети закон, и за нашу предрагу слободу и вољност нашу, и за љубезно отечество, за своје цркве и манастире, и за жене и децу нашу војевати и трудити се са свом снагом и крепосћу...“

(Одлука од 20 јуна 1796 г.)

да се бију одговоре овим истим речима: *Петре, Петре! Ако ти мислиш да ћемо ми ићи да гинемо да би се обогатила браћа и синовци твоји, љуто се вараш!*

„На то им Владика стаде претити клетвама, јединим оружијем којим се он може послужити да их у покорност поврати. Они му на ту претњу одговоре да ће и они клети њега, ако би он њих клео.“ (С. Новаковић, француске службене белешке о западно-балканским земљама из 1806—1813, Споменик XXXI, 1898, 137).

Нарочито је углед Владичин порастао после победе код Круса над Махмуд-пашом Бушатлијом. После те победе је, како се каже у једном опису Црне Горе из почетка деветнаестог века, „стекао силан утицај над Црногорцима, тако да су га Црногорци звали *наш краљ*“¹⁾. Са таквим угледом у народу владика је 1798 г. приступио доношењу Законика.

Пошто оригинал Законика није сачуван, не знамо чијом је руком он писан. Имамо помена да је Законик саставио сам владика Симеон Орловић²⁾, који је као писар провео петнаест година у владичиној служби, говори о томе у својем исказу аустријским властима 1820 год: „... црногорски народ, који живи по старим навикама и обичајима, а признаје један кривични законик *састављен од самога владике*...“³⁾. О томе да је владика сам написао Законик имамо још неколико помена⁴⁾. Вук Караџић, чија је књига о Црној Гори изишла седам година после смрти владичине, и који је могао бити добро обавештен, каже за владика на једном месту: „он је сам саставио нешто закона“, а на другом месту пише: „у закону, који је саставио покојни владика...“⁵⁾. По Д. Милаковићу, владика је написао само првих шеснаест чланова⁶⁾. М. Јовановић погрешно пише да је М. Медаковић казао како су првих шеснаест чланова писани руком владичином, па додаје: „Мени су на Цетињу исто то казивали, са додатком да су свих првих шеснаест чланова врло лепо и читко исписани. По другоме једном документу ... који сам видео у оригиналу, владика је врло лепо готово калиграфски писао“⁷⁾.

У оба главна издања Законика, код Попова и код Медаковића, Законик нема никаквих потписа⁸⁾. Стега по издању Медаковићевом

¹⁾ Св. Новаковић, loc. cit. 135.

²⁾ О Орловићу: Вл. Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија 1814—1894 (1924) 18—25.

³⁾ Т. Остојић, Прилог за историју Црне Горе новијег доба (Споменик 52, 1914, 53); курсив је наш. Ср. Вл. Ђорђевић, op. cit. 18.

⁴⁾ V. Karadžić, Montenegro und die Montenegriner (1837) 43, 72 = Вук Св. Караџић, Црна Гора и Бока Которска (1922) 50, 77.

⁵⁾ Д. Милаковић, Историја Црне Горе (1856) 222 у изп. Ср. Г. Поповић, Recht und Gericht in Montenegro (1877) 24; Св. Петровић—Његош, Законик Владике Црногорскога Петра I — Светог (1903) XIII.

⁶⁾ Јов. М. Јовановић, Законодавство у XVIII и XIX веку у Црној Гори (Архив IX, 1910, 350). Ср. I. Trakal, Črna Hora a její najnovější zakonodárství (Osvěta XIX, 1, 1889, 118); Šček, Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro (1823) XIII; П. Шох у Св. Симоновића Народной Енциклопедији IV, 913.

⁷⁾ Издање у анонимном памфлету носи потпис: „Господар Јован Радоњић, црногорски губерњатор, и остали главари од све Црне Горе.“ Томе се потпису не може поклонити никаква нација, због намере са којом је цела књига писана.

носи потпис: „Јован Радоњић црногорски Губернатор, сердар Јово Петровић, кнез Вуко Богдановић и остали сви главари од све Црне Горе.“ Код *М. Драговића* Стега је штампана без потписа, али *Драговић* у напомени каже: „На ово је писмо потписан и руски ђакон Алексије, који је био секретар код владике Петра I.“ *Драговић* не каже ко је још, сем ђакона Алексија, био потписан¹⁾. Заједничко штампање Стеге са Законом код *Медаковића*, а и код доцнијих издавача, давало је могућности да се закључи, како је потпис испод Стеге заједнички и за Стегу и за Законик, и да се према томе и на Законик налази потпис Јована Радоњића и других главара²⁾. Међутим, то није тачно. У чл. 5 Стеге каже се: „Све ово више писано договорно рекосмо и нашом заклетвом утврдисмо, целујући честни и животворјашти крест и свјатоје Евангелије и својеручно подишасмо и кресте који писат неумесмо нашим рукама учинисмо“³⁾, док се у Законик поред заклетве не налази помена о томе, да је и на њему било чијих потписа. У осталом, и да је било других, Радоњићев се не би могао на њему налазити. Други део Законика, испод кога би се требали налазити потписи, донет је 1803 г. Како је Радоњић умро још 1802 г.⁴⁾, појмљиво је да он није могао потписати Законик. Потписи испод Стеге, дакле, односе се само на њу, а никако и на Законик.

II

Законик Петра I који има тридесет и три члана, може се с правом назвати кривичним законом. Сем неколико чланова, који садрже одредбе друге врсте, сви остали говоре о кривичним делима, што је сасвим разумљиво, када се имају на уму прилике под којима је он донет. Законик је састављен и написан у главном на основу црногорских правних обичаја. *Ст. Новаковић* је за њега рекао, да се он пре може назвати одјеком народних правних мисли и обичаја него ли обичним створом законодавства у коме се законодавство према другима и комбинује⁵⁾. *Х. Јиречек* мисли да су одредбе Законика заиста сачувани обичаји, који су можда унеколико измењени скупштинским одлукама⁶⁾. Није испитано да ли је на Петров Законик имало утицаја и какво страна писано законодавство.

Законик проглашује једнакост пред судом: судије треба да пазе „своје обећање и заклетву да не преступе, или по хајтеру суде, него по правци малому како и великому, јербо суд Божи јест“ (чл. 22). Кривична дела кажњавају се од стране државе. Држава заштићује појединце и забрањује самовлашће (чл. 16, 18, 31). Законик ослобађа

¹⁾ У анонимном памфлету се и на Стегу, као и на Законик, налази само Радоњићев потпис.

²⁾ *Р. Драговић*, Црногорски гувернадури (Цетиње и Црна Гора 1927, 106).

³⁾ Курсив је наш.

⁴⁾ *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Русија (1784—1814) (1914) 61, Ср. *Р. Драговић*, loc. cit. 107.

⁵⁾ *Ст. Новаковић*, Римско-византиско право и народни правни обичаји (Годишњак IX 1887, 220).

⁶⁾ *Н. Јиречек*, *Novověké zákonodárství Černohorské* (Časopis Českého Muzeu 1864, 410).

кривичне одговорности за крађу „дијете лудо, које би што од дјетињске лудости учинило, или друго чељаде, које нема чисте свиести и памети“ (чл. 14). Он казни и покушај: „Ако се нађе да који судија заште иди узме мита“ (чл. 24); „који човјек по данас обећа или . . . даде мита . . .“ (чл. 25). Застарелост кривичних дела Законик не предвиђа. Чак се у неким члановима изрично каже да је неће бити: „Такови убица . . . да никада повратка на своју старину . . . имати не може“ (чл. 4); „ови рукоставник и убица ако би се икад у којему драго мјесто ухватити или убити могао . . .“ (чл. 5); или: „ . . . прогнан и лишен вјечно сваке главарске чести . . .“ (чл. 23). Олакшавајуће околности Законик предвиђа: нехотично учињена кривична дела — убиство (чл. 9) и похара (чл. 30), убиство у нужној одбрани (чл. 10), убиство због увреде части (чл. 8), убиство лопова у крађи (чл. 13). Отежавајуће околности су: убиство (чл. 2) или ударац (чл. 7) „од силе и опачине“. Код крађе је отежавајућа околност поврат (чл. 17). Када се деси свађа и бој, суд мора да испита ко је први почео бој, а при доношењу пресуде треба узети у обзир „и остале од једнога или обојице учињене сагрехе“ (чл. 6). Законик казни саучесништво у кривичним делима; „по чему зли људи кад не буду имали бранитељах, неће имати јакости чинити зло, како су се научили, а бранитељи неће злочинце бранити, када за њих стану плаћати и суду одговарати“ (чл. 4). Закоником је нарочито спроведена заштита судија (чл. 26). Закон нема повратну снагу. Изузетак је учињен у чл. 14, где се каже да ће се крађе учињене пре „вере и заруке“ (Стеге) судити по старим обичајима. Међутим, после тога времена, дакле од 6. августа 1796, судиће се по сентенцији од 1797. г., коју Законик својим чл. 14. узаконује. У чл. 17. се родитељима саветује да уче своју децу: „да зло не чине и туђе не краду, јер и онако бит ће им жалост када који за злочинство буде од суда кастигат“. Незнање закона не оправдава се: „будући сетенција учињена за свакога приђе него ли је који зло учинио, и свакоме унапријед казано, да ни један после не може рећи, да није знао што закон за које зло изговара“ (чл. 32). Законик прописује да свако при ступању на дужност „имаде најпређе учинити заклетву од верности по нижеописаном начину, како се чини међу свијем народом и у све велике и мале држане“ (чл. 33). — У своме издању Законика, *Х. Јиречек*, поводом речи „по нижеописаном начину“, у напомени каже: „Заклетва од г. 1796. Јуна 20: „Ми главари и старешине etc.“¹⁾ Занимљиво је да овде *Јиречек* мисли на Стегу и да је ставља у 20 јуни, када је, као што смо видели, раније узимао правилно да је Стега постала 6 августа. Могло би се предпоставити да он мисли на одлуку од 20 јуна, али то свакако није случај, јер та одлука почиње: „Ми сви главари и старешине . . .“, док Стега само: „Ми главари и старешине . . .“. Међутим, оно „по нижеописаном начину“, односи се на заклетву, која се налази на крају Законика, и која је требала да послужи у будуће као образац за сваку заклетву: „За сахранити и уздржати све ово више писано и на тридесет и три члана раздијељено, учинисмо

¹⁾ *Н. Јиречек*, *Svod* (1880) 362.

свиколици заклетву, цјелујући честни и животворјашти крст и Свјатоје Евангелије, при том и свјатија мошти великомученика Пантелејмона“. То нам потврђује и једна судска пресуда, у којој се каже за једног судију да је „пристао у савјет нечистијих, не гледајући на то што је он клетву учинио на крст и свето христово јеванђеље, и на свете мошти св. великомученика Пантелејмона да ће радити на опће народно добро и бранити законом Црногорца и Брђанина...“¹⁾ Законик забрањује крвну освету (чл. 5, 18.²⁾) У чл. 18. Законика каже се, да ће бити основано правитељство, „..... које има од нас постављено бити, да управља општенародне послове“. Мотиви Законика често су унети у сам текст појединих чланова. Законик ступа на снагу од дана када га скупштина прими (чл. 2, 14, 15, 17, 19, 21). У случају законских празнина судије су судиле по обичајима и по својој савести³⁾.

Као што смо раније казали, Петров Законик има највише одредаба кривичног права. Од тога чине изузетак неколико чланова из области приватног права и судског поступка, и чл. 20, којим се уводи порез.

Чл. 15 одређује на који се начин има продавати непокретно имање. Прво се мора понудити „близички“, затим „мергинашу“, па тек онда, ако они не би хтели купити, може се продати у село или у племе. Онај који продаје треба најмање пред три „поштена човека или сведока“ да „учини књигу“ о томе да је нуди родбину и суседе. Сведоци и онај који „књигу“ пише треба да ставе своје потписе (ако су неписмени да „крсте учине“), из ког су племена, а тако исто, датум као и место на ком је „књига“ писана. Ст. *Новаковић* у једној својој расправи о праву прече купње, на супрот *В. Богишићу*⁴⁾, по коме би излазило да је тај обичај словенски, мисли да томе обичају треба тражити извора у римско византском праву⁵⁾. Међутим, *М. Веснић*, прво у критици на ту *Новаковићеву* расправу,⁶⁾ а затим и у једној својој доцнијој расправи,⁷⁾ заступа да *Новаковићево* мишљење неће бити тачно и каже за тај обичај да је „проста последица племенског живота нашег народа, и да је према томе ова

¹⁾ *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 65, 1886, 191).

²⁾ О крвној освети в. обимну расправу *И. Јеліћа*, Крвна освета и умир у Црној Гори и Северној Арбанији (1926) и тамо наведену литературу.

³⁾ *Г. Поповић*, Recht und Gericht in Montenegro (1877) 30—31, nap. 1; *С. Дрљевић*, Организација црногорских редовних грађанских судова (Архив IX, 1910, 391).

⁴⁾ *В. Богишић*, Правни обичаји и Slovena (1867) 183.

⁵⁾ Ст. *Новаковић*, Римско византиско право и народни правни обичаји (Годишњаци IX, 1887, 214—234), Ср. *А. В. Солонјев*, Законодавство Стефана Душана (1928) 113. Сем примера, које *Новаковић* наводи по *В. Богишићу*, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena I* (1874) 464—465, упућујемо на примере из бугарског обичајног права (код *Богишића* само из околине Трна): *С. С. Бобчев*, Сборникъ на Българскитѣ юридически Обичаи часть I, томъ II (1902) 68—70. Ср. *В. Богишић*, Десетина судских записа из Паштровића (Архив I, 1906, 489—493, бр. 3 и 4).

⁶⁾ Отаџбина XX (1888) 309—312.

⁷⁾ *М. Веснић*, Општи Имовински Законик за Књажевину Црну Гору (Годишњаци XII, 1891, 171—177).

уставова израсла на нашем друштвеном организму сасвим независно од римског права“. *Веснић* наводи да су и други народи, на које римско право није утицало, на извесном ступњу свога развитка имали ту исту правну установу.¹⁾ Исто мишљење заступа и *М. Букићевић* у својој расправи „Кратак преглед имовинских облика земље у старој српској држави“.²⁾ *И. Строхал*, говорећи о чл. 15 Петровог Законика, каже: „Napose se u tome zakonu ističe, da je to nova ustanova, a ne vrijedi za prodaje, koje su obavijene već prije nego što je taj zakon stupio na snagu“³⁾. Међутим, *Ф. Ј. Сиевец*, у својој исцрпној расправи о праву прече купње⁴⁾ (која је, узгред буди речено, остала незапажена у српској литератури) наглашује да се крај чл. 15 („ово се говори по данас за оне, који хоће што куповати, а не за оне који су до сад куповали“) не може узети „kao da je prekurpno pravo uvedeno tek zakonom. Zakonik propisuje ovim samo formalnosti uz koje valja činiti ponudu, da ne bude u konkretnom slučaju nikakove dvojbe o tom, ter je ponuda učinjena“⁵⁾.

Други члан који говори о приватном праву (чл. 30) прописује накнаду штете, ако је нехотице „која мала или голема штета..... учињена“.

Судским поступком бави се чл. 22, који у почетку подсећа судије да треба пре сваког рада да се опомену „што они гласом народа по вољи Божјој за судце и управитеље постављени јесу“, затим да треба Богу да се помолу, да „по правници (суде) малому како и великому, јербо суд Божји јест“. Даље, прописује да се прво има саслушати једна на друга парнична страна, и пошто обе стране, „на пуну вољу изговоре свеколике своје разлоге“, да се има донети пресуда — сетенција. Крај члана одређује да се једна сетенција има „давати ономе, којему се пристоји; а друга једнака при канцеларији правитељства у записну књигу остављати“. Ако би при суђењу било два мишљења, побеђује оно на чијој је страни већина судија али да по души реку да они то „без свакога мита и хајтера својим разумом познају да је праведно како говоре“ (чл. 27). За судије и кулукције прописује се још да у доба када врше судске послове, не могу у исто време вршити и своје личне „будући (су) на општенародни трошак постављени“ (чл. 29).

Као што је речено, по чл. 20 Петровог Законика, уводи се плаћање порезе. То је било први пут да се у Црну Гору уводи пореска обавеза⁶⁾. У тексту се каже да се порез уводи да би се

¹⁾ Ibid, 175—8.

²⁾ Годишњаци 23 (1904) 8—22.

³⁾ *И. Strohal*, Otkurpno pravo u starih Hrvata (Rad 189, 1911, 63).

⁴⁾ *F. J. Spevec*, Pravo bliže rodbine glede odsvoja nekretnine (Mjesečnik. IX 1883, br. 7—12) и засебно: О праву прече купње још: *VI. Mažuranić*, Prinosi IV (1913) 560—575; *Ж. М. Перих* у Ст. *Станојевића* Народној Енциклопедији III, 793—798.

⁵⁾ Ibid, 641—642 = засебно 71—72.

⁶⁾ *М. Ж. Јовановић*, Финансије и финансијске установе Црне Горе (Босанска Вила XXV, 1910, 247).

одржали „правитељство и судници и војска“, која ће народ чувати и обезбеђивати од свих злих дела. Он износи годишње на сваку кућу „парах или три динара шездесет“. Порез скупљају у својим кнежевинама кнезови с главарима и донесе га у одређени дан („на дан рођества пресвјетија Богородице“) у цетињски манастир, где га предају правитељству, а од њега, за потврду, узимају „писмо“. У члану се напомиње да је „Преосвјештени Господин Митрополит и Кавалер Петар Петровић најпрви дао цијели доходак од свијех земаља Цетињског Манастира, које се налазе у Сињачки Читлук“ У „Цетињском Крисуваљу“ налази се опис границе сињачке ^(чл. 3)

Изрази којима су у Законику обележена кривична дела, кривци и казна, врло су разнолики и неодређени¹⁾. Тако се за обележавање кривичних дела налазе ови изрази: зло (чл. 17, 18, 32), злочинство (чл. 4, 17, 19), крвопролиће (чл. 17), безаконје (чл. 17), самосилије (чл. 31), грабителство (чл. 31), лупештина (чл. 14, 17), крађа (чл. 13, 17), покрађа (чл. 14), похара (чл. 16, 30), штета (чл. 16, 31), преузам (чл. 16, 31), дерачина (чл. 31), свађа (чл. 6), кавга (чл. 19), немир (чл. 28), смутња (чл. 18, 19, 28) и т. д. И за обележавање кривца називи су врло разнолики и многобројни: убица (чл. 2, 4, 5, 17), издајник (чл. 1, 23, 33), кривац (чл. 25), злочинац (чл. 4, 32), напастник (чл. 10), напастни човјек (чл. 31), крвник (чл. 4), обштарнонародни крвник (чл. 1), неверник (чл. 33), земаљски непријатељ (чл. 4), беззаконик (чл. 11, 12), грабител туђе деце (чл. 11), проклети хулитељ закона Божија (чл. 12), губитељ душ хришћанских (чл. 12), хајтер ³⁾ (чл. 23), митник (чл. 23), лупеж (чл. 13, 17), похарник (чл. 30), рукоставник (чл. 5, 13) и т. д.

Закоником се казни: издајство земље (чл. 1); прављење верада на јавним местима (пред црквом и на пазарима) (чл. 19); изазивање верада на мегданима (чл. 21);²⁾ отмица жене „иза жива мужа“ или девојке (чл. 11); срамоћење и бешчашћење судија (чл. 26)⁴⁾ Затим казни се поп, који некога венча са отетом женом или девојком (чл. 12);⁵⁾ судија ако кога бесправно брани, издаје тајне суда и прима

¹⁾ Ср. М. Драговић, „Прилози за историју Црне Горе“, Летопис Матице Српске 167, 189, 10—12). Сињац је мало село у Љешанској Нахији, близу Горњег Влата (Скадарског Језера), по В. М. Г. Медиковићу („Црна Гора и нека објаснавања о њој“ 1868, 45), врлоход је био „од читлука Сињаца и Бобије 2000 талира“).

²⁾ Ср. G. Popović Recht und Gericht in Montenegro (1877) 58 nap. 1. Правну анализу Законика извршили су у главном G. Popović op. cit. и A. K. Matković, „Из кривичног и грађанског права Црне Горе“ (Архив XVIII, 1920).

³⁾ О мегдану: Љ. Стојановић, Прилог историји Црне Горе времена Степана Малог (Годишница XI, 1889, 318—319); В. М. Г. Медиковић, Живот и обичаји Црногораца (1860) 83—86; Ј. П. Ив-ић, Мегдан (Браство IX—X, 1902, 370—7); И. Јелић, Старо црногорско правосудје (Цетиње и Црна Гора, 1927, 273 nap. 1, 274 nap. 1). Ср. Јов. Н. Томић, Мегдан у Срба XVI и XVII столећа (1902).

⁴⁾ Ср. чл. 111 Душавовог Законика (См. Новаковић, Законик Стефана Душана 1898, 203).

⁵⁾ Ср. чл. 28 Карађорђевог Кривичног Законика (См. Новаковић, Уставно питање и Закон Карађорђевог времена 1907, 119).

мито (чл. 23, 24); кулукција¹⁾ који не врши уредно своју дужност (чл. 28); онај, који подмићује судије (чл. 25). Закон казни још и крађу: говеди, коњица и брава (чл. 14); коња или вола (чл. 17); сваку „покрађу из куће или из обора, и остале различите лупештине“ (чл. 14), као и то ако би неко „силом и задорицом навлашито похарао“ туђе имање (чл. 30). Телесне повреде су тако исто Закоником забрањене. Тако Законик казни кривца ако у свађи рани кога пушком или ножем (чл. 6); затим ако од „силе и опачине“ рани кога „оружјем или дрвом или каменом“ (чл. 7); или ако га удари „ногом или камишем“ (чл. 8), и, најзад, ако се деси да нехотично рани кога (чл. 9). Код убиства Законик разликује хотимично, нехотично²⁾ и убиство у нужној одбрани. Хотимично убиство („од силе и опачине“) кажњава се чл. 2. Нехотично убиство се забрањује чл. 9, а убиство у нужној одбрани чл. 10. Убиство лопова у крађи (чл. 13), (1 октобра 1853 г. послат је распис капетанима, у коме се каже да се лопов у крађи може слободно убити, и да ће онај ко га убије добити двадесет талира награде од кнеза (Записи III, 1928, 236), као и убиство предвиђено у чл. 8 (ако ко удари кога „ногом или камишем“ па га после ударени убије)³⁾ не повлаче собом никакву казну. У чл. 5 одређује се, ако над насилним убицом не буде одмах извршена казна „да га најкрајњи Црногорац или Брђанин једнако убити може колико и они, којему је он брата убио, и тако да се пребије један за другога, а прави да не може место кривца страдати“. На неколико места у Законику у опште се не одређује казна. У чл. 29. прописано је да „судци и управитељи“, као и кулукције, не могу вршити своје приватне послове у исто време кад су на дужности „како ће бити у земљи мир и тишина бољи“, али се не одређује казна у случају неизвршења. Исто се тако казна не налази и у чл. 31, којим се забрањује самовољна освета према кривцу.

Као што је речено, и изрази којима су у Законику означене казне, врло су разнолики. Казне нису увек прецизиране: у великом броју чланова оне су врло неодређене. Тако, у чл. 1 за издајника (поред друге казне) каже се: „вечноме проклетству и анатема предасмо, и од сваке чести и поштења братскога испустисмо“. У чл. 6 се за свађу из ината прописује: „кметовати“) раниу прама часа буде праведно . . . оставити кастиг ће се пристојало буде“⁴⁾.

¹⁾ Кулук је у главном имао дужност да мири завађена племена, председавао му је гувернадур. (Ср. С. Дрљевић, loc. cit. 392; Љ. Бакић, О правосудју у Црној Гори, Архив XXIII, 1923, 163; И. Јелић, Кривна освета и умир у Црној Гори и Северној Арбанији 1926, 66).

²⁾ Bogišić: Zbornik I (1874) 587—589.

³⁾ По Грбљском Статуту (чл. 6), за убиство у овом случају убица има да плати „половину главе т. ј. 50 цекина“ См. Новаковић, Законски Споменници 1912, 105).

⁴⁾ За израз кметовати в. Вук Караџић, Рјечник (1898*) 288. И. Јелић, op. cit. 84—86.

⁵⁾ Вл. Ђорђевић (Црна Гора и Русија 1914, 50) неосновано узима да је у овом члану „казна — — — новчана глоба“.

Затим, у чл. 7, ако ко кога рани „оружјем или дрвом или каменом на правду Божију да се рана и глоба двоструко суди“. За нехотично убиство (чл. 9), као и за убиство у нужној одбрани (чл. 10), прописује се, да „таково зло пристоји судом лијечити, како се може боље учинити“. Даље се у једном члану прописује, да ће кривац бити „подложен кастигу према његове кривице колико заслужио буде“ (чл. 16). На једном се месту каже још краће и неодређеније, само: „биће подложен кастигу“ (чл. 18). Чл. 21. забрањује изазивање нереди на мегданима, а такође мегданције, „битће кастегом од суда земаљског и од свију нас ћеран како злочинац и вазмутитељ народа“. За судију који неправедно суди, прима мито, или издаје тајне правитељства, поред друге казне, каже се да ће бити „и сувише подложен жестоком кастигу“ (чл. 23). Чл. 26 прописује: „Ако ли се који нађе да речене судце обесчести и осрамоти, то ће свијех нас, који смо их поставили, осрамотити, и ми ћемо таквог искат, да свијема за безчест и срамоту одговори“. Ако се деси насилне похаре, онда се за кривца прописује: „таковога суду земаљскоме објавити, да буде кастигат како злочинац и супротивник тишине земаљске“ (чл. 30). У неколико чланова позива се на казне изречене у ранијим члановима. Тако се у чл. 4. за саучесника каже да га треба „ћерати и кастигат како и самог убивалца“. У чл. 11. наређује се да се кривчево „имуће — — — процијени и раздијели, как и онога ког самосилно чојка убије“. Најзад, чл. 14 Законика позива се на одредбе из сентенције од 1797 г. и те одредбе узаконује. У чл. 17 позива се на казне из чл. 14. Даље се (чл. 19) оставља суду да он изрече казну: ко прави неред на пазару, или пред црквом „да се има хватат и суду земаљском предават“. Новчана казна прописује се на више места у Законнику. Она је прописана у чл. 8: за ударац „ногом или камишем“ плаћао је кривац „декивах педесет“. Према издању законика од *А. Н. Попова*, кривац је сем тога давао „глобе Црногорцима цекивах педесет“. Новчана казна се одређује и у чл. 14: за украдено говедо или за украдену кошницу плаћала се осудбина дванаест цекива, а земаљска глоба десет. За брава је осудбина износила пет талира, а глоба десет. Осудбина је давана као накнада штете, а глоба као награда судијама (до 1831 г., када су судије почеле добијати плату).

За остале краће требало је проценити ствар, „па напрама цијене поставити приличну глобу и осудбину, на пример рећи, која ствар један грош ваља, на то нека буде осудбине грошах пет, а глобе грошах десет“. На ове новчане казне позива се чл. 17. Конфискација је предвиђена чл. 1 Законика. У чл. 3 наређује се за убицу: „његово имуће да се има све од мала и од велика процијенити и од тога половину дати ономе, коме буде зло учинио, а другу половину за глобу земаљску узети“. На ту се казну позива и чл. 11, и одређује да се њоме казни онај, који изврши отмицу удате жене или девојке. [Чл. 54 Грбаљског Статута за отмицу девојке, без пристанка њених родитеља или њеног, предвиђа глобу од педесет цекива]. Казном лишења звања казни се пој који венча човека са тако отетом женом

или девојком „или с другом коју закоп не допуштаје венчати“ (чл. 12). Та иста казна прописана је и за судију, који кривце на суду беспавно брани, прима мито, или издаје тајне правитељства (чл. 23, 24). [Чл. 32 Грбаљског Статута кажњава кмета или кнеза који прима мито: „да му се убије два вола и да их поједе књежина; и да више не може никад у кметове ни за кмета бити“]. Та се казна налази и у чл. 28, који је прописује за „непослушна или лењива и безбрижна кулукцију“, као и за оног који би „заметнуо немир и смутњу међу дружином“. Казна прогонства прописана је за издајника, (чл. 1.)¹⁾ за онога који изврши отмицу девојке или жене, поред жива мужа (чл. 11); и за пола који би венчао човека са тако отетом женом или девојком (чл. 12). Само на једном месту у Законнику налази се казна лишења слободе. У чл. 25. прописује се за онога ко би дао судији мито „да стоји за сваки цекин недељу дана“ „под затвор у темницу“. „Тавница у којој су затварали кривце, била је само једна и то на Цетиње. У сву Црну Гору није више ниђе било тавнице. И ова је једна јадна и невољна: мрачна, влажна, без одрине и без сваке потребе која се оће за људе“. (*Медаковић*, *Живот и обичаји Црногораца 1860*, 126). Мито припада као награда соку²⁾, ако насочи човека, који га је дао, или судију који га прими.

Мало је чланова у Законнику, којима се прописује смртна казна³⁾. Она се одређује за онога који убије човека „од силе и опачине“. За таквог убицу се каже да се „не може никаквим благом откупити“ [*В. Ђорђевић*, (*Црна Гора и Русија 1914*, 49) мисли да је у овом члану предвиђена смртна казна с овим нарочитим наглашењем да се не може кривац откупити, због тога „што се пре овог закона сваки убилац могао *откупиши*“], већ да има бити „обешен, или

¹⁾ У пресуди над обатом Долчијем (*М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе, Гласник 55, 1884, 292) каже се да је овом члану за издајника предвиђена смртна казна. Да чл. 1 прописује смртну казну мисле и *Г. Поповић*, *op. cit.*, 64, § 91 ил. 5, и *Л. Поповић*, *Черногорскј владка Петаръ I (1897)* 107. Међутим, из текста Законика то се не би могло извести. Казна у овом члану је прво неодређена: „— — — вечном проклетству и аватем придасмо — — — а затим „— — — да таквога општенароднога кривца и вес његов дом између нас искоренимо и да од њега никога не оставимо“. Израли „искоренимо“ и „неостанимо“ односе се овде не лично на издајника, већ и на целу његову кућу и породицу. Тешко је поверовати да би се смртна казна имала над свима њима извршити. У пракси се, вероватно, смрћу кажњавао сам издајник, а прогонством „вес његов дом“.

²⁾ Важнија литература о соку и содбини: *Медаковић*, *Повестница Црне Горе (1830)* дод. 13—15, и *Живот и обичаји Црногораца (1860)* 122—124; *Вук Ст. Караџић*, *Живот и обичаји народа српског (1864)* 273, и *Ријечник (1896)* 711—722; *Г. Поповић*, *op. cit.* 85—87; *Лука Грђић-Бјелокосић*, *Из народа и о народу I*, 219—221; *А. С. Јовановић*, *Приноси II (1900)* 28—29.

³⁾ Како се извршавала смртна казна *М. Медаковић*, *Живот и обичаји Црногораца (1860)* 127.

каменом побijen, или огњем из пушака разнесен“ (чл. 2). На ту казну позива се чл. 17, који је прописује за крађу коња или вола извршену „у којему драго месту у Црној Гори и у Брдима, или у Приморју нашој братији и пријатељима, који се налазе у цесаро-краљевској земљи и држави“³⁾ Разлог што је тако строга казна прописана за крађу, налази се у самој томе члану: „Будући када украде туђега вола или коња, он сву чељад од онога дома уцвијели, више него једно чељаде да закоље, а особито сиромаш, која другог коња ни вола нема — — —“. Тим истим чланом, кажњава се смрћу крађа у повратку, ако би допов украо „брава или коју другу ствар која ваља као један брав“. Први пут се казни новчаном казном (истом као у чл. 14). По други пут, међутим, казни се смрћу „зашто се већ лупежи трпети и подвосити не могу“. У неколико чланова у Законику, прописане су по две, или више казни уједно. У чл. 11 казна прогонства иде заједно са конфискацијом имања; у чл. 12 казна лишења звања са казном прогонства; у чл. 23 казни лишења звања додата је једна доста неодређена: „и сувише подложан жесто-кому кастигу“.

Стела од 6 августа 1796 г. носи у главном обележје међусобног обећања и заветовања: „друг другу, племе племену, нахија нахији тврду и чисту веру и ријеч од чести и поштења дадосмо да се издати и преварити међусобом нећемо“ (чл. 1). У чл. 3 и 4 говори се о издајнику и на њега се баца проклетство као на „Јуду преда-теља Господа, и како [на] злочестиваго Вука Бранковића који издаде Србље на Косово“, а затим се још прописује „да га буде ана-тема и да јест пред Богом сего света и будућнаго одговорник“ и „крв наша на њега и на чада његова од земљи на него, јакоже Авеља да вошјет и да останет како крв Христа Спаситеља нашего [на] народ Еврејски“ (чл. 3. Осим тога, такав се издајник одлучује „од сабора и обшества — — — да чести и поштена нема“ (чл. 4). „Писмо“ се оставља потомству и ономе ко буде Црном Гором владао („ако би Бог наше вријеме уздигнуо и послао кога гођ овом земљом управљати и владати“) да би се и у будуће знало „да и у то вријеме и во век они издајник и његов род да немају чести ни поштења ни остале милости никакве — — —“ (чл. 4).

III

Први спомен о томе да је Законик Петра I имао примене срећемо у чланку, писаном убрзо после смрти Петра I, (који због времена постанка добија нарочити значај), *Крашки поглед на гео-графическо-статистическо описаније Црне Горе*⁴⁾, у коме се каже да је донет закон, „по коме се и данас с неком малом изменом Сенат влада“. О примени Законика, затим, говори *Медаковић*, који се у два маха бавио у Црној Гори (био је секретар кнеза Данила), и који је добро познавао црногорске прилике. Он пише 1850 г. за Законик:

³⁾ „Према томе, законски није било строго забрањено четовање по турским крајевима“. *G. Popović, Recht und Gericht in Montenegro, 1877, 61, § 86, nap. 4).* Ср. *P. Миланчић, Постанак цетвијске тамнице (Правник III, 1893, 539).*

⁴⁾ *Грлица (1835) 52* — *Магазин српско-далматински 19 (1860) 100—101*

„а и данас се по њему суди и на њега се суд позива и ослања с тим израженијем: „као што је свети Петар одсудио“¹⁾. *Медаковић* спомиње и акт од 16 октобра 1803 г., „у ком јавно правителство оне судије, који су преступили законе мере, осуђује и казни и таково казнање објављује свему народу“²⁾. Колико је нама познато, тај акт није објављен. Да се судило по Законику мисле још, између осталих, *Дучић*³⁾, *А. К. Машановић*⁴⁾, *Д. Вуксан*⁵⁾ и *П. Шоћ*⁶⁾. Међутим, *Попов* мисли да Законик није ступао на снагу, и да није имао законске силе, нарочито да се нису правилно испуњавале одредбе о крвној освети, и да суд није могао успешно радити⁷⁾. По *Попову*, то исто заступају, између других *Милаковић*⁸⁾, *Ђ. Поповић*⁹⁾, *К. Војновић*¹⁰⁾, *С. Дрљевић*¹¹⁾, и *Вл. Ђорђевић*¹²⁾. *В. Богишић* мисли да је Законик пре био „као kakav, što bismo mi danas kazali, predlog zakona“ што изводи из ових речи увода Законика: „по коме се можемо владати“. Да Законик није имао потребне силе, *Богишић* налази доказа још и у томе што се морао више пута потврђивати, и што се на њега морала полагати и заклетва¹³⁾. О неиспуњавању Законика говоре још *Љ. Бакић*¹⁴⁾ и *И. Јелић*¹⁵⁾, по којима је Законик остао „мртво слово на хартији“. Сви се писци слажу у томе, да чл. 20 Законика (којим се уводи порез) није био никако испуњаван. *Попов* је забележио, да се он није могао извршивати, јер су Црногорци у увођењу пореза видели ограничење своје слободе¹⁶⁾. По *Д. Милаковићу*, народ је одрекао плаћање порезе већ 8 септембра 1803 г.¹⁷⁾ Код *Медаковића*

¹⁾ *Медаковић, Повестница Црне Горе (1850) дод. 1.*

²⁾ *Медаковић, op. cit. 119.* Ср. *Дан. Медаковић, Повестница Српског народа III (1852) 72; A. Andrić, Geschichte des Fürstenthums Montenegro (1833) 78; G. Popović, Recht und Gericht in Montenegro (1877) 24.*

³⁾ *Н. Дучић, Црна Гора (Гласник XI, 1874, 53* — *Књижевни радови III, 1893, 70).*

⁴⁾ *А. К. Машановић, Из кривичног и грађанског права Црне Горе (Архив XVIII, 1920, 353).*

⁵⁾ *Д. Вуксан, Један пројекат црногорскога законика из доба владике Рада (Записи I, 1927, 46).*

⁶⁾ *П. Шоћ у Сил. Станојевића Народној Енциклопедији IV, 914.*

⁷⁾ *А. Н. Попов, Путешествие в Черногорию (1847) 133—134.*

⁸⁾ *Д. Милаковић, Историја Црне Горе (1856) 223, Милаковић је био секретар владике Петра II.*

⁹⁾ *G. Popović, Recht und gericht in Montenegro (1877) 24.*

¹⁰⁾ *К. Војновић, loc. cit. 12.*

¹¹⁾ *С. Дрљевић, Организација црногорских редовних грађанских судова (Архив IX, 1910, 397).*

¹²⁾ *Вл. Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1914) 85.*

¹³⁾ *V. Bogišić, Pisani zakoni na slovenskom jugu (1872) 87.*

¹⁴⁾ *Љ. Бакић, Законодавство у Црној Гори, Дан I, 1911, 30; и О правосудју у Црној Гори (Архив XXIII, 1923, 163).*

¹⁵⁾ *И. Јелић, Крвава освета умир у Црној Гори и Северној Арбанији (1926) 67, Ср. Д. Бакић, Черногорја под управлењем владике (Журнал Министарства Народнога просвјешчења СХС VIII, 2, 1878, 251—2)*

¹⁶⁾ *Попов, op. cit. 133—134.*

¹⁷⁾ *Д. Милаковић, op. cit. 222—223.*

се, поводом порезе, прича чак и ово: „Даклен на данак Црногораца није се ослањати, јер док улуче згоде биће невоља и са господаром, а некмоли са данком. Митрополита Петра I почитоваху Црногорци за живота светијем, па их се опет нашло, који су га хтели убити из пушака и он бегаше са Цетиња на Стањевиће и да није било Цеклинског кнеза, који са натегнутом пушком повиче: „Ко такне у мој дио (владике) тога ћу убити“, би га били убили. У Црној Гори неопишана је сиротиња — немају каше да једу, а некмоли да данак плаћају, нити су га игда иком плаћали“¹⁾. По *Н. Дучићу*, чл. 20 је учинио да народ омрзне цео Законик, да се не влада по њему²⁾. О незадовољству народа према порези има спомена још код *Лапровског*³⁾, *Б. Поповића*⁴⁾, *Ровинског*⁵⁾, *М. Ж. Јовановића*⁶⁾, *Љ. Бакића*⁷⁾ и др.

Као што је показано, по већини писаца, Законик није у опште ступао на снагу. Међутим, из досада објављених докумената о Црној Гори види се на неколико места позивање на Законик. Први такав спомен налазимо у једном документу, штампаном код *Медаковића*. 1799. г. Владика Петар није могао више да подноси крвопролиће у народу, и зато је објавио, да ће се удаљити из земље, ако оно не престане. Народ се састао на Цетињу, и тада изабрао „педесет чиновачелиников... дајући им полномочије судит Црногорцу и Берђанину малому и великому, по закону од нас постановљеному года 1798. Октомврија 18 числа“⁸⁾. Већ смо навели да *Медаковић*, спомиње нека судска акта од 16 октобра 1803 г., из којих се види да су кажњене судије, које су „преступиле законе мере“⁹⁾. У прокламацији, којом је народу објављен споразум између Владике и руског консула Мазуревског, од 14 августа 1804 г., у трећој тачци стоји: „Сваки Црногорац и Берђанин, који има тражити коју му драго ствар од судитах цесарскијех, ~~на~~ да не тражи самовољном осветом, него судом, како и у нашем законнику, то јест нека прво своје разлоге чисто и праведно прикаже Црногорском Правителству...“¹⁰⁾. Најзад, у судским пресудама има и директног позивања на Законик.

¹⁾ В. М. Г. *Медаковић*, Црна Гора и нека објасњавања о њој (1868) 49. По *Вл. Ђоровићу* (Лука Вукаловић и Херцеговачки устанци, 1923, 30, илп.), овај „спис је врло тенденциозан и није увек поуздан“.

²⁾ *Н. Дучић*, Црна Гора (Гласник XL, 1874, 52 — Књижевни радови III, 1893, 69).

³⁾ *Лапровскић*, Црногорци и Црногорци (Бесџда XI, 1871, 243).

⁴⁾ *G. Popović*, Recht und Gericht in Montenegro (1877) 24—25, и у *Историји Црне Горе* (1896) 133.

⁵⁾ *П. Ровинскић*, Црногорци I (Сборникъ XLV, 1888, 635—636).

⁶⁾ *М. Ж. Јовановић*, Финансије и финансијске установе Црне Горе (Босанска Вила XXV, 1910, 247—248).

⁷⁾ *Љ. Бакић*, Законодавство у Црној Гори (Дан I, 1911, 30).

⁸⁾ *Медаковић*, Повестница Црне Горе (1850) 106. Ср.: *Б. Поповић*, *Историја Црне Горе* (1896) 130; *S. P. Goršević*, *Geschichte von Montenegro und Albanien* (1914) 282.

⁹⁾ *Медаковић*, *op. cit.* 119.

¹⁰⁾ *Вл. Ђоровић*, Црна Гора и Русија (1914) 136.

У једној пресуди од 24 фебруара 1804 г.¹⁾ земаљски главари, у почетку, позивају се на законе од 1798 и 1803 г.; „по којима се сагласију цијелога народа постављен би суд и главари, којима се даде власт судити Црногорцу и Берђанину маломе и великоме; по законима заустављати међусобну свађу, крвопролиће и свака злочинства, и у случају ако се догоди несрећа да се нађе ко да обезчести судника да позовемо цио народ да таквога суди...“²⁾. У чл. 26. Законика за увреду судија казна је неодређена: „и ми ћемо таковог искат, да *спујема* за безчест и срамоту одговори“. У пресуди је, дакле, поступљено према Законнику. Даље се у пресуди каже за једног судију, да је „пристао у совјет нечастивијех, не гледајући на то што је он клетву учинио на крст и свето христово јеванђеље, и на свете мошти св. великомученика Пантелејмона да ће радити за опће народно добро и бранити законом Црногорца и Берђанина...“³⁾. Као што смо раније видели, на крају Законика прописана је заклетва за судије и управитеље. Пре доношења пресуде каже се: „Тога ради најпрво име Божије призвасмо, од кога произлази сваки прави суд и осудисмо и потврдисмо како овђе сљедује“⁴⁾. У чл. 22. Законика опомињу се судије, да пре суђења треба да се помолу Богу „да им даде просветленије разума и силу мудрости“. На крају пресуде, после одређених казни, напомиње се да се она објављује народу: „Да исти зна да ће на њега устати народ црногорски и брдски да тражи од њега одговор по сили двадест шестога параграфа нашега Законика“⁵⁾. Чл. 26. Законика говори заиста о увреди судија. Одмах затим говори, се о судијама, који узимају мито: „Судник, који би се нашао да по миту суди, што ми мислимо да се неће догодити, јербо сваки зна каква га каштига чека по сили двадесет петога параграфа нашега законика, да такав судник има бити заливен с онијем истијем митом, јер његовоме животу одкупа другога, не може бити“⁶⁾. *М. Драговић* мисли да се ова казна вршила на тај начин што се „новци растопе... и (њима) залију уста судника — митника“⁷⁾. О судији који прима мито говори се у чл. 23—25 Законика. У чл. 23 казна је: „има бит не само прогнан и лишен вечно сваке главарске чести и поштења, него и сувише подложен жестокому кастигу“⁸⁾. Ово позивање у пресуди на чл. 25 није погрешно, јер се и у њему говори о давању мита судијама. И одређена казна није у супротности са казном из Законика. Тамо је прописано да ће се судија изагнати за увек из суда, и осим тога казнити „жестоким кастигом“. Пошто је

¹⁾ *М. Драговић*, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 65, 1886, 189—194).

²⁾ *Ibid.* 190.

³⁾ *Ibid.* 191.

⁴⁾ *Ibid.* 191.

⁵⁾ *Ibid.* 193—194.

⁶⁾ *Ibid.* 194.

⁷⁾ *Ibid.* 194.

⁸⁾ О судији који прима мито говори се и у чл. 24, у коме је прописана казна лишена знања. Међутим да се и у чл. 23 говори о узимању мита налази из самог тог члана, по коме, ако судија брани кога без доказа и неправедно: „... такви отвара себе и каже, да је хајтерџа, митник и возумител суди...“.

казна неодређена, остављено је судијама да у сваком поједином случају изрекну казну. У овом случају, то је била смртна казна заливања митом.

Други пут налазимо позивање на Законик опет у 1804 г., 27 новембра, у пресуди изреченој над секретаром Владике Петра I, обатом Долчијем¹⁾. Долчије је водио тајну преписку с Французима, и, када је та преписка ухваћена, њему је суђено као издајнику.²⁾ У пресуди се каже, да су се главари састали како би „поступили с њим издајником Долци по сили и јасности нашијех црногорскијех закона — — —“³⁾ а затим, мало даље: По крепости нашијех црногорскијех закона издајник Долци будући се одкрио јавни и зловредни предатељ у његовим препискама с душманима нашијема за издати отечество наше имао би осуђен бити на смртни кастиг да би сила и свјетлост нашијех закона у цијелости сахрањена била — — —“⁴⁾ После саслушања Долчија, донета је пресуда која почиње овако: „У законима нашијема у првој стати казано је тако: свакога вјероломника и издајника нашега отачаства који би се међу нама нашао домаћи, или инострани, да почне противу слободе и поштења нашега радити, таковога уфатити без свакога поштењења осудити и каштиговати га срамотно смрћу, т. ј. обрести на прозорно мјесто“⁵⁾ Као што смо раније видели, казна из чл. 1 је доста неодређена, али се под њом свакако подразумева смрт за издајника лично. Ова пресуда сасвим би потврђивала ту претпоставку. Из ње се чак види и начин на који се имала извршити, што је у самом законнику сасвим неодређено. Ипак, над Долчијем није извршена смртна казна, јер су Црногорци послушали савет конзула Мазуревског (који је, по позиву Владике Петра, прегледао Долчијеву преписку). У пресуди се даље каже: „— — — такође и на молбе милосрднога нашега архипастира уклонило се само на ови један пут од закона, којег смо ми и сав Црногорски и Брдски народ таржественом клетвом утврдили — — — смртну кастигу овоме издајнику обратисмо на вјечно у тамници затварање, ђе имаде стојати окован по ногама и рукама, или докле примимо одговор од високославнога протектора господина императора всерусиског.“⁶⁾ У Законнику није прописана оваква врста казне, што се у самој пресуди каже. М. Драговић наводи како је, по народном предању, ова пресуда била извршена: „Била је ископана код манастира Стањевића једна јама од неколико аршина простора па је у њу метнут Долци. За тијем је та јама била зазидана и остављена на зиду једна шупљина колико би могла проћи рука човјечија кроз

¹⁾ М. Драговић, Материјали за историју Црне Горе (Гласник 55, 1884, 284—295) Ср.: Вл. Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1914) 176—184.

²⁾ О Долчију: Вл. Ђорђевић, *op. cit.* 174—199; В. М. Г. Медаковић, Учествовање Срба на деветстогодишњој прослави у Кијеву и повестицини подаци о Србији и Црној Гори (1888) 61—63.

³⁾ М. Драговић, *loc. cit.* 285.

⁴⁾ *Ibid.* 290.

⁵⁾ *Ibid.* 292.

⁶⁾ М. Драговић, *loc. cit.* 293. Курсив је наш.

коју би се могло дати по мало воде и леба. У томе мрачноме затвору, вели народно причање, проживио је Долци близу мјесец дана и ту се скончао“¹⁾ У овој пресуди налази се још на једном мјесту помен о Законнику: „— — — и што би на неки начин испунит светост и силу закона нашијех закључисмо и договорно рекосмо да име издајника Долци, како на Цетиње тако равно и на Стањевиће, и по свијема нахијама објешено буде присуством нашијем чрез секретара нашега прочитат и у све нахије содержаније ове сентенце објавити, нека сваки чује и разумије — — —“²⁾.

Сем досада наведених пресуда, за примену Законика имамо и сведочанство Орловића, који је био секретар владике Петра. По његовим исказима из 1820 г., црногорски народ „признаје један кривични законик“³⁾.

Као што смо видели, пресуде у којима се позива на Законик јесу из 1804 г., дакле из прве године по доношењу Законика. Међутим у пресудама из доцнијих година не среће се никада то позивање. Чак се ни у објављеним писмима Петра I не налази помена о Законнику. У њима владика никада не прети преступницима, да ће према њима бити поступљено по Законнику, него им се увек обраћа молбом или клетвом да зла не чине.⁴⁾ У једном писму, писаном са Цетиња 31 августа 1804 г. Хаџи Арсенију Гаговићу, архимандриту манастира Пиве,⁵⁾ владика Петар каже: „— — — а за послати војску кхело се нећу мали трошак, којег ја не имам будући ми народ не даје ништа и не иштем да ми дадне икакве ствари, само да прекрати междусобно квопрвитије и остала безаконна дјела, и да у миру и љубави християнски живи — — —“⁶⁾ Ни кулук, који се спомиње у Законнику, није се могао одржати. У своје тестаменту, владика Петар каже за новце које је добијао из Русије: „— — — него да те новце ни ја без велике прете и највеће нужде не трошим, како и нијесам никуд ни динара, до што сам на кулук докле га опет силини и безумни људи не развргоше, за које ја чист остајем пред људима и пред Богом“⁷⁾.

¹⁾ *Ibid.* 293—294. — По В. М. Медаковићу, („Црногорским ускоцима при крају деветнајестог вијека у Латвијама“, 1895, 55), Долци се сам обесио („својим фраторским конопом“, кад је сазнао да су код њега пронађене хартије издајничке садржине. Ср.: Ђ. Поповић, Историја Црне Горе (1896) 140. По савременнику *Conte Trifone de Smechia*, у народу је постојала сумња да је Долци био отрован (*Viscovich, Storia di Perasto* 1898. 28).

²⁾ Д. Драговић, *loc. cit.* 293.

³⁾ Т. Остојић, Прилози за историју Црне Горе новијег доба (Споменик 52, 1914, 53).

⁴⁾ Ср.: Александровић, Материјали и неке историјске истраживања по историји Црногорци (1897); Л. Поповић, Црногорски владика Петар I (1899) додаток; документ објављена у часопису *Просјешки* (нарочито IX 1898).

⁵⁾ Са М. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотека (Споменик 53, 1922, 97).

⁶⁾ Кулук је наш.

⁷⁾ А. Н. Поповић, Путешествие въ Черногорию (1847) 305 = В. Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија 1814—1894 (1924) 33.

Joш на неколико места у изворима срећемо помена о законима у Црној Гори и њиховој примени. У одговору црногорских главара о постављању француског консула у Црној Гори¹⁾ из 1808 г. тачка 4 гласи: „Међу нама није утврђено, него само зпочето правителство, које неимајући јакости, не може потребите начине и уредбе поставити, ни учинит да један конзул од толике велике империје имаде своје прилично место и чест, која се њему пристоји“²⁾ 26 августа 1808 г. F. de La Prade пише, између осталог, да се Црногорци „у недостатку закона“ у световним стварима владају по обичајима.³⁾ У једном опису Црне Горе (писаном на талијанском језику) који је, по *Ст. Новаковићу*, састављен у почетку деветнаестог века, можда од стране Милослава Завојнића, каже се: „Црна Гора нема никаква ни политичког ни грађанског устава. Управа се у Црној Гори врши по простим законима који су утврђени обичајем, али их онај који је јак руши кад год му се прохте.“⁴⁾ Најзад *Броневски* пише (1818) да у Црној Гори нема закона: „у место закона обичаји“⁵⁾, али се њему не може поклонити много вере⁶⁾.

У уводу Вукотићевог пројекта „Закона Отачаства“ (1833) каже се: „ — — цар русински, видећи да Черногорци не имају закона“⁷⁾ по којима би се владали и судили — — — — — посла је свога чиновника господина Ивана Вукотића — — — — — који је по заповједи великога цара русскога написао кратке, по потребите законе — — —“⁸⁾ Ове речи из увода свакако значе да у време писања пројекта Петров Законик није био на снази.

Из свега излази да је Законик имао врло мало примене. Примени Законика противили су се народни главари и јача Браства, чији су се интереси косили са прописима у Законнику. Владика Петар није имао сваге и власти да силом уводи Законик у живот. Он је имао угледа као свештеник, „али као владоца нико га није слушао“⁹⁾ Због тога је „црквена казна, проклетство, била

¹⁾ Ср.: *Р. Меденица*, Оснивање француског конзулата у Црној Гори 1808 год. (Запис II, 1928, 257—266).

²⁾ *М. Драговић*, „Материјали за историју Црне Горе“ (Гласник 55, 1884, 296) и „Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске“ (Споменик XXXI, 1898, 111); *Р. Меденица*, loc. cit. 262—263. На документу, штампаном у Споменику (из Петроградског Државног Архива) налази се датум: 6 августа 1808 год., а на оном у Гласнику нема датума. *Меденица* мисли да је он донет „у пролеће 1808 год.“

³⁾ *М. Гавриловић*, Исписи из Париских Архива (1904) 356.

⁴⁾ *Ст. Новаковић*, Француске службене белешке о западно-балканским земљама из 1806—1813 (Споменик XXXI, 1898, 135).

⁵⁾ *Броневски*, Записки морског офицера I (1818) 250.

⁶⁾ „На жалост Броневски има срамерно мало добрих и поуздалих података — — — — — тако да је у њега пуно не само нетачних него и сасвим фантастичких саопштења“ (Ј. Ердељановић, *Стара Црна Гора*, 1926, 13).

⁷⁾ Куран је наш.

⁸⁾ *Д. Вуксан*, Један пројекат црногорског законика на доба владике Рада (Запис I, 1927, 47).

⁹⁾ *Ст. Станојевић*, Наши владари (1927) 67.

најјаче средство којим се владика служио и у својој политичкој управи“¹⁾ Законик Петра I, како изгледа, био је написан само у једном примерку, и није ушао дубоко у народ. Због тога се и могу разумети оне речи из увода Законика кнеза Данила (1855): „До сад ја била Црнагора а и Брда истина слободна, али јавног законика, који ће Црногорцу и Брђанину слободу укрепити и бравити, имала није, већ је правда и судбина њихова само у устима владоца била“. Доцније ћемо видети да је први Законик унет скоро цео у други. Зато се ове речи могу само тако тумачити, да Петров Законик није имао шире примене, а не да у опште у Црној Гори није било Законика.²⁾

Као што се из свега овога види, за Законик Петра I не може се рећи да је био сасвим „мртво слово на хартији“. То потврђују наведене пресуде, у којима се изрично позива на прописе и поједине чланове Законика.

Из доба владике Петра II сачуван је један Пројекат Законика од 1833 г. Састављање Пројекта владика је поверио председнику Сената³⁾, Ивану Вукотићу (Ивановићу). Вукотић је био родом из Црне Горе, а служио је у руској војсци. У Црну Гору дошао је 1831 г.⁴⁾ Пројекат Законика донет је на седници Сената од 23 маја 1833 г. На њему се налази Вукотићев потпис („президент и кавалер

¹⁾ *Ст. Новаковић*, Турско царство пред српски уставак (1906) 215.

²⁾ На Даниловом Законнику потписан је *М. Медаковић*, као „држав. секретар“ (Зборник II, 1912, 55). Из Вукове Преписке видимо да је Медаковић и писац Законика. 21 фебруара 1855 Вук Поповић пише Караџићу на Котора: „Каже [Вук Врчевић] за Медаковића да је почео сачињати законик, по коме ће се у напријед владати и судити Ц. г.“ (Вукова Преписка VII, 1913, 263). Већ 14 маја 1855 Вук Поповић говори у писму о примени Законика: „Овај је суд учињен по новијем законима г. Медаковића“ (Ibid. 269). Као што смо раније видели, пет година пре доношења Даниловог Законика *Медаковић* је у својој Повесници Црне Горе (1850) говорио да је Петров Законик имао примене.

³⁾ Сенат у Црној Гори установљен је 1831 г.

⁴⁾ О Вукотићевом бављењу у Црној Гори: *В. М. Г. Медаковић*, Петар II Петровић—Његош (1882) 58-70; *П. Лауров*, Петар II Петровић—Његош (1887) 27-37; *Ровински*, Петар II (Раде) Петровић—Његош (1889); 44-46; *Л. Томаковић*, Петар Други Петровић—Његош као владалац (1896) 14-17, 39-45; *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Аустрија (1924) 39-40.

Иван Вукотић⁴⁾ и печат Сената. *Д. Томановић* у својој књизи „Петар Други Петровић—Његош као владалац“, говорећи о Пројекту, оштро напада *Ивановића*. По њему, он је био обична варалица, који је, без искрених намера за Црну Гору, желео да умањи владину власт, и да, повративши гувернадурство, прибави сву световну власт себи. У његовим намјерама *Томановић* види превару, јер „о владајућем господару црногорскоме у овоме акту тако свечаноме нема ни спомена“⁵⁾ Владика Раде отпутовао је у Русију 7 јуна 1833 г., дакле после доношења Пројекта. *Томановић* изводи из тога закључак, да „отуда излази очевидно да је ове законе *Ивановић* тајно држао готове да их прогласи у zgodном часу, за вријеме одсуства Петра II-ог, за које није ништа знао ни он, ни главари црногорски. *Ивановић* као председник правителствујућег сената могао се надати том zgodном часу“⁶⁾ Међутим, *Д. Вуксан*, уз издање Вукотићевог Пројекта⁷⁾, говори супротно о Вукотићевој законодавној радњи. Он објављује једно Вукотићево писмо, писано владици из Котора 1834 г., из кога се види да је Пројекат Закона био познат владици Раду, јер се ту каже „да држите ову уредбу коју сам ја уредио“. У *post scriptum*-у тога писма Вукотић саветује владици да „допусти повратак гувернадурске породице Радонића у Црну Гору. То писмо, дакле, показује нетачност *Томановићевог* мишљења. Даље, *Вуксан* пише: „А по самом законнику отида тврдња г. *Томановића*, да „о владајућем господару у овом акту нема ни спомена“, иваче не знам на кога би се односило оно ми из ријечи „којега смо ми и признали президентом“, ако не на владика Рада!“⁸⁾ *Вуксан* сматра да је стање у земљи пошло на горе, да су поједине одредбе Петровог Законика изгубиле снагу и да је владика Раде „реформатор, какав је уопште био — — — већ у првим годинама своје владе хтио, да сви његови поданици буду на чисто, како ће он земљом и њима управљати“⁹⁾ и да је због тога желео да донесе нове законе.

Вукотићев Пројекат није био потписан од владике Рада и сенатора. За потврду чекало се на повратак владин из Русије, али је већ пре његовог повратка сам Вукотић отпутовао из Црне Горе. По мишљењу *Д. Вуксана*, Пројекат није примењиван; Владика је судио по свом, ненаписаном законнику, а племенски главари судили су и даље по законнику Св. Петра све до законика књаза Данила — — —¹⁰⁾ Ми се слажемо са мишљењем *Д. Вуксана* да Пројекат није постао Закон.

„Законе Отачаства“ (то је наслов Вукотићевог Пројекта) објавио је *Д. Вуксан*¹¹⁾. До тога доба они су били непознати, а о њима у литератури нема много помена. На пример за неке одредбе из

⁴⁾ *Д. Томановић*, *op. cit.* 40.

⁵⁾ *Д. Вуксан*, Један пројекат црногорскога законика из доба владике Рада (Записи I, 1927, 44-51).

⁶⁾ *Ibid.* Оно „ми“ можда би се могло односити на главаре.

⁷⁾ *Ibid.* 45-46.

⁸⁾ *Ibid.* 46.

⁹⁾ *Ibid.* 47-51.

Пројекта каже се да су донете 1833 г., не помињући ко их је донео¹²⁾. *Медаковић*, а по њему и *Б. Поповић*, погрешно помињу Пројекат: „*Ивановић* састави и неки законик из 30 чланова“¹³⁾. Пројекат, међутим, има само двадесет чланова. У својој књизи о Петру II. *Д. Томановић* је, говорећи мало више о томе Пројекту, објавио почетак увода и један дио чл. 18 којим се уводи порез¹⁴⁾.

Вукотићев Пројекат, као што је речено, није ступао на снагу. Црна Гора, после Законика Петра I, добија други законик тек 23 априла 1855 г. за владе кнеза Данила. Од интереса је видети коликог је утицаја имао Законик Петра I на Вукотићев Пројекат, а дошние и на Законик кнеза Данила. О утицају Петровог Законика на Пројекат до сада није много говорено.¹⁵⁾ Више је писано о утицају Петровог Законика на Данилов¹⁶⁾.

Када се направи ближе поређење између Петровог Законика и Вукотићевог Пројекта, види се да законик није имао утицаја на Пројекат. Скоро половина одредаба из Пројекта говоре о истим стварима, о којима говоре и одредбе Петровог Законика, али то није онакв утицај, какав је (као што ће се доцније видети) имао Петров Законик на законик кнеза Данила. У Пројекту нема ни једне одредбе која је текстурелно иста са одредбом Петровог Законика, док је у Законнику Даниловом то случај са већим бројем одредаба. Од двадесет чланова, колико их свега има у Пројекту, чланови 1, 2, 4, 6, 11, 12, 13, 18, и 20, 19 одговарају члановима: 16, 1, 4, 16 и 31, 26, 23, 6, 20, 7 и 8 Петровог Законика. У Вукотићевом Пројекту има доста одредаба које говоре о новим стварима и које регулишу оне односе које Петров Законик и не помиње. Од значаја је да се новим Пројектом уводи у Црну Гору телесна казна, коју дотле Црногорци нису познавали, а која је доцније била унета и у Законик кнеза Данила¹⁷⁾. У

¹²⁾ *Давровић*, *op. cit.* 30; *Ровинскиј*, *op. cit.* 46.

¹³⁾ *Медаковић*, Петар Петровић—Његош (1882) 58; *Б. Поповић*, Историја Црне Горе (1896) 173.

¹⁴⁾ *Д. Томановић*, *op. cit.* 39-40. — По *К. Војновићу* (Општи имовински Законик за Црну Гору, Рад 96, 1889, 13) *М. Веснићу* (Општи имовински Законик за Књажевину Црну Гору, Годишњаци XV, 1891, 131) и *А. К. Машановићу* (Из кривичног и грађанског права Црне Горе, Архив XVIII, 1920, 358), на време Петра II у Црној Гори у опште није било разд. на законодавном пољу. — *П. Миљанић* (Постанак цетињске тачнице, Правник III, 1893, 541) помиње Вукотићев Пројекат по Медаковићу: „*Медаковић* вели да је *Ивановић* прописао неколико правила у виду закона, а по народном причању, он је за убиство одредио — стријељање, а за крађу — вјешање.“ — Говорећи о телесној казни, *Ст. Пешировић—Његош* (Законик Владике Црногорскога Петра I — Светог. 1903, 9) каже да ју је „увео овај познати *Ивановић*“. Истим поводом *Ивановић* помиње и *С. Дрљевић* (Организација црногорских редовних грађанских судова, Архив IX, 1910, 402 нап. 25).

¹⁵⁾ *Д. Вуксан* уз издање Пројекта (*loc. cit.* 46) и *Р. С. Пешировић* у белешки о том издању (Архив XXXIII, 1928, 427-428).

¹⁶⁾ Између осталих, поређења у том правцу правили су *Х. Јуречек* (Novověké zákonodárství Černohorské, Časopis Českého Museum 1864, 411-433; Svod, 1880, 366-381) *П. Ровинскиј* (Черногория II, Сборник LXIX, 1901, 431-433), који је дао и табелу ваједничких чланова.

¹⁷⁾ *С. Дрљевић*, (*loc. cit.* 402 нап. 25), говорећи о телесној казни, каже да ју је „*Ивановић* увео поводећи се, несумњиво, на слични примери у Русији“.

Пројекту се губи она груба и свирепа смртна казна стављање „под гомилу“ — затрпавање камењем — које има у Петровом Законику. По Пројекту смртна казна је вешање. У неким члановима Пројекта, и ако говоре о истим преступима о којима и чланови Петровог Законика, казна за поједина кривична дела није иста. Понекад Пројекат ближе одређује казну. Тако на пример, за издајника Пројекат прописује смрт на вешалима (чл. 2), док је за то исто кривично дело казна у Петровом Законику доста неодређена (чл. 1). За нанету рану, по Пројекту, кривца треба ставити у тамницу и држети га док рањени не оздрави, а онда од њега наплатити сав трошак око лечења рањеног, „и да му се узме глоба у касу, како суд осуди“ (чл. 13). По Петровом Законику, међутим, казна је за рану сасвим неодређена (чл. 6). Чл. 11 Пројекта више говори о казни за увреду судије. Он прописује поред других и телесну казну (бијење „тољагама“), док се у Петровом Законику каже само: „да свијема за безчест и срамоту одговори“ (чл. 26). По истом члану Пројекта, за ударац сенатору, судији и човеку од гвардије, прописује се смртна казна; о том кривичном делу Петров Законик не говори. Чл. 19 Пројекта говори о истом предмету, о коме и чл. 7 и 8 Петровог Законика, само је казна измењена: за ударац камењем, тољагом или лулом, треба кривца ставити у тамницу и за сваки ударац наплатити по један талир, а за окрвављене ударце по пет талира „и да се избије тољагама како суд нађе и глобу у касу народну“.

Међутим, у извесним члановима, дешава се обротно. Пројекат прописује мање одређену казну, док се у Петровом Законику о казни више говори. Тако на пример, казна за судије, који криво кога осуде у Пројекту је доста неодређена — прописује се да се има „тешко наказати по законима“ (чл. 12), док је казна за то исто кривично дело у Петровом Законику одређенија (чл. 23). Пројекат прописује „да нико сам себе не смије судити“, већ да то мора вршити преко суда (чл. 6), али не говори о казни, ако би се противно десило; у таквом истом случају Петров Законик говори о казни ма да доста неодређено (чл. 16). Осим до сада побројаних чланова, сличности са Петровим Закоником имају још неколико. Чл. 4 Пројекта, исто тако као чл. 4 Петровог Законика, казни саучесништво у кривичним делима, али о томе мало више говори (и за саучесништво је уведена телесна казна — бијење тољагама). Још два члана 18 и 20, који говоре о плаћању пореза, имају сличности са чл. 20 Петровог Законика, који прописује исто то. Остали чланови Пројекта; 3, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16 и 17 говоре о стварима, којих у Петровом Законику нема. Између осталих, наводимо ове чланове. Пројекат казни онога ко би се противио законима или „другијема уредбама“ (чл. 3); регулише колики може бити интерес, и прописује казну у случају већег (чл. 7); проглашује само личну одговорност: „нико није дужан за другог одговарати“ (чл. 8); кажњава смрћу жену или девојку, која изврши дето-убиство, а тако исто и све оне који би јој помагали или саветовали при томе (чл. 14); чл. 15 забрањује прелубу, а осим тога, њиме се нагони ванбрачни отац ако је нео-

жењен да се венча са детињом мајком, а ако је ожењен (поред остале казне) „да има дати њевојци за срамоту у пернију сто талира — — —“. У низу тих чланова Пројекат забрањује бесправно растурање бракова, уз прописану казну за свештеника, који би човека или жену из тако распуштеног брака венчао (чл. 16). Чл. 17 прописује да свештеници више пажње обратe својим духовним стварима, а због тога је потребно „над половима метнути суд духовни — — —“. Из свега би се могло закључити да Законик Петра I није утицао на Вукотићев Пројекат. Сличност између појединих одредаба не може се никако схватити као доказ директног утицаја Петровог Законика на тај Пројекат.

Много већи утицај имао је Петров Законик на Законик кнеза Данила. Као што је речено, скоро све одредбе првог Законика пренете су у целини у други Законик. Одредбе овог другог не само да говоре о истим стварима о којима и одредбе Петровог Законика, већ су са њима често и текстуално исте. Данилов Законик уводи телесну казну које у Петровом нема, а која је, као што је показано, ушла у Вукотићев Пројекат. Начин на који је вршена телесна казна може се видети само из чл. 80, где се каже да ће се дупеж „батинама кастигат“²⁾ иначе, где год се говори о тој казни, каже се само да ће се кривац „телесно кастигат“ (чл. 58, 65, 77). Смртна казна се врши стрељањем. Нема помена о другој врсти те казне. Међутим, из текста Законика излази да је постојао и који други начин извршења смртне казне, само што се не одређује. Тако се у чл. 73 прописује да се жена која би „својему мужу о глави радила — — — има осудити на смрт како и други убојци; само жена не може бити убијена из пушке, јер је пушка и стрељање само за онога, који пушку носи и пушком се брави“³⁾. Х. Јиречек⁴⁾ каже да је по Даниловом Законику закоником над женама извршена казна каменованом „под гомилу“. Међутим, у тексту о томе нема помена. У Даниловом Законику налази се и једна нова врста казне, које нема ни у Петровом Законику, ни у Вукотићевом Пројекту. Ко не би пошао противу непријатеља да брани отаџбину, биће кажњен: „сва-

¹⁾ Занимљиво је да је *Медаковић* (Петар Петровић — Његош, 1882, 58), говорећи о Ивановићевом Пројекту, из целог Пројекта споменуо само ову одредбу о свештеницима. Ђ. Поповић (Историја Црне Горе 1895, 173), идући и овог пута за Медаковићем, пише чак и ово: „У том закоником најважнија је наредба, да се световни људи не плећу у духовне ствари“. По Ђ. Поповићу, то исто каже и *Вл. Ђорђевић*, Црна Гора и Аустрија (1924) 40.

²⁾ У пракси је нагледа та телесна казна била шиба. 1894 г. приликом рођендана књазине Милене, кнез Никола је укинуо „телесну казну (шибике) над женама, која је до сада постојала како за људе тако и за жене — као казна за дупештине“. Од тада је она за жене замењивана другим казнама (Зборник II, 1912, 217). О шиби: А. С. Јовановић, Приноси II (1900) 96-102.

³⁾ 1 августа 1837 г. донето је у Србији наређење да се над женама не извршује смртна казна из пушача „будући да није сходно, да се оружје над женом обездостојава“. М. Милковић, Кратки поглед на историјски развитак кривичног права у нас за последњих 100 година, Бранич XI 1905, 172; Т. Живковић, Извршење смртне казне, Бранич XII, 1906, 379.

⁴⁾ *H. Jireček*, *Novověké zákonodárství Černohorské* (Časopis Českého Museum 1864, 411).

којему таквому нехатнику за своје отечество и страшивици, има се одузети оружје, и да га више нигда за живота свога носити не смије, и да поштења међу осталијема Црногорцима и Брђанима имати не може; а преко свега треба му приписати опрегачу женску, да се зна да мушког срца нема“ (члан 18). Са врло малим (скоро никаквим) изменама унети су у Данилов Законик многи чланови Петровог Законика. Чл. 6. Даниловог Законика одговара чл. 22 Петровог Законика; чл. 11 = чл. 27; чл. 12 = чл. 28; чл. 13 = чл. 29; чл. 29 = чл. 4; чл. 32 = чл. 7; чл. 34 = чл. 8; чл. 45 = чл. 15; чл. 69 = чл. 11; чл. 83 = чл. 30; чл. 84 = чл. 13. Извесне сличности између себе имају: чл. 16. Даниловог Законика са чл. 1 Петровог Законика; чл. 17 са чл. 4 и 5; чл. 24 и 25 са чл. 18; чл. 39 са чл. 5 и 18; чл. 59—61 са чл. 20; чл. 9 и 10 са чл. 25. У много чланова Данилов Законик је (као и Вукотићев Пројекат) казну више и ближе одредио него Петров Законик. Чл. 39 Даниловог Законика казни смрћу онога ко изврши крвну освету, а у Петровом Законику то је доста неодређено (чл. 5, 18). Понекад се за неодређену казну из Петровог Законика у овоме другом одређује казна у новцу. Тако у чл. 7 каже се да ће судија кад кога без правно брани у суду, поред лишења звања, имати да плати стодвадесет талира глобе, док се у првом Законику каже да ће бити подложен „жестокому кастигу“ (чл. 23). У чл. 14 Даниловог Законика прописана је казна од десет талира (ако нема из чега да се наплати, замењивана је тамницом) за увреду судије, док је раније то било врло неодређено (чл. 26). Исто је то и у чл. 40 (чл. 21 Петровог Законика) као и у чл. 85 и 86 (чл. 19). Чл. 27 прописује само један начин извршења смртне казне над убицом, који због „силе и опачине“ убије човека, — стрелјање, а Петров Законик (чл. 2) оставља то неодређеније. У Даниловом Законику многе казне су и допуњене: поред оних које прописује Петров Законик, он одређује још и коју другу врсту казне. Тако у чл. 8 поред прогнања из суда, судија, ако узима мито, плаћа и новчану казну. Чл. 31 прописује кад ко кога рани у свађи, да плати земаљску глобу и да се стави у тамницу, поред казне коју Петров Законик (чл. 6) одређује. И чл. 37 додаје нову казну оној из чл. 9 Петровог Законика. Чл. 30 допушта сваком Црногорцу да може убити „рукоставника“, а исто тако и његовог „бранитеља“, ако га кад год нађе у Црној Гори, док чл. 5 Петровог Законика допушта то убиство само за убицу, а не и за његовог бранитеља. У три члана Даниловог Законика казна је сасвим измењена. Чл. 28 прописује да се цело имање убице, који побегне из Црне Горе, има узети за земаљску глобу, док Петров Законик (чл. 3) за тај исти случај прописује да се за земаљску глобу има узети само половина, а друга половина да се да „ономе, коме (убица) буде зло учинио“. Даље, чл. 38 ослобађа од сваке одго-

¹⁾ Раније наведеној литератури о отмици треба додати чланак *Тих. Р. Ђорђевић*, Куповина и отмица девојака у нашем народу (Српски Книжевни Гласник XXVI, 1929, 289—297, 358—371), који је изашао у току штампања наше расправе.

ворности онога који би убио „човека напастника“, а Петров Законик то изједначава са нехотичним убиством и прописује да „то зло ваља судом лијечити“ (чл. 10). Најзад, по чл. 80 казне за крађу су одређене у батинама, дакле телесне, док су за крађе у Петровом Законику казне изречене у новцу (чл. 14). Чл. 45 говори о праву прече купње, допуњавајући оно што је речено у Петровом Законику (чл. 15) тиме, што прописује да они, који имају то право, морају купити имање по истој цени, по којој се може и другоме продати. Од тридесет и три члана, колико их има у Петровом Законику, у Данилов Законик није ушло само шест чл. 1, 12, 16, 17, 31, 33). Данилов Законик садржи деведесет и пет чланова. Тридесет и три од њих говоре о истим делима о којима говори и Петров Законик. Осталих шест и два баве се другим стварима и прописују оно чега нема у првом Законику. Од њих ваља споменути неке одредбе: начело равноправности пред судом (чл. 1); законска заштита живота и слободе (чл. 2); затим, чл. 3—5, који говоре о личности кнеза (кнез има право помиловања), забрана да се плени по турској земљи у време мира (чл. 26); чл. 47 и 48, који говоре о деоби имања; чл. 49—57 баве се наследним правом. Законик, даље, даје право жалбе врховном суду на судске пресуде (чл. 64); забрањује да се на суд долази „са обећеним каменом о врату“ (чл. 65);¹⁾ изједначава ванбрачну децу са законитом (чл. 71); забрањује крађу цркве (чл. 81);²⁾ шишање перчина и гребање по лицу из жалости за умрлим (чл. 89);³⁾ кривично дело, учињено у пијанству, казни упола него иначе (чл. 93 и т. д. Најзад, ваља поменути да се у Даниловом Законику налазе три одредбе (чл. 16, 17, 18) о издаји отаџбине и одбрани земље у случају рата, које одговарају одредбама (чл. 3, 4, 2) Стеге од 6 августа 1796 године.

Као што је показано, Данилов Законик може се потпуно схватити као допуна Петровог Законика. Он је изменио и поопштрио казне, али је то било потребно ради одржања мира и доброг поретка у земљи. Законик Петра I, као што смо видели, није имао шире примене. Вукотићев пројекат није у опште ни примењиван, тако да је Црна Гора око педесет година била без Законика. У жељи да после проглашења кнежевства добро уреди земљу, кнез Данило је морао донети овакав Законик, којим се тек први пут регулишу многи друштвени односи.

¹⁾ *K. Bajnoviћ* (Opšti imovinski Zakonik za Crnu Goru, Rad 96, 1889, 23) бележи да *Dereste* (у свом извештају о Општем Имовинском Законику, 1888, 4) „nalazi u tom običaju trag praznovjerja, koje je opstojalo u starom Rimu, kako stari Plinius pripovijeda“, а затим напомиње „ali je dotični odlomak vrlo tamn i dvojbен“. — Ср.: *Tih. Р. Ђорђевић*, Шта значи камен о врату? (Гласник Скопског Научног Друштва I, 1926, 528—530); *T. Смиљанић—Брадина*, Шта значи камен о врату? (Гласник Скопског Научног Друштва III, 1928, 347).

²⁾ Ср. *Tih. Р. Ђорђевић*, Крађа цркава (Српски Книжевни Гласник XXI, 1927, 513—6).

³⁾ *Tih. R. Đorđević*, Kosa u južnih Slovena (uz Narodne Starine) Zagreb 1926.

ИСПРАВКЕ И ДОПУНЕ.

Поред штампарских грешака, које се при читању лако дају исправити, у текст су унете неке напомене, које онемогућују правилно читање и кваре смисао:

стр. 23 А	ред одозго	14—17
" 24 А	" "	46—47
" 25 А	" "	3—6
" 27 А	" "	10—21
" 27 А	" "	25—28

Неке напомене су у опште изостале. Најважније су допуне ове:

1) Наведеној литератури о праву прече кушње треба додати и расправу Ал. Ст. *Найденовић-а*, *Jus profimiseos* вѣ черногорскитѣ законници отъ 1798 и 1855 г. (Юридически Прегледъ XXVIII, 1927, 74-79.)

2) На оном месту у расправи, где се говори о отмици жене „иза жива мужа“ или девојке, изостао је један део, који гласи:

У једној својој посланици црногорским племенима патријарх Арсеније III им, поред осталог, саветује: „..... и немојте иза жива мужа жене узимати.....“, а за попа који би те „безаконике“ венчао, прописује поред остале казне „..... да не попује отселе“ (*В. Ст. Караџић*, Примјери српско-словенскога језика, Скупљени грама-тички и полемички списи књ. III, св. II, 1896, 425, Ср.: *Тих. Р. Ђорђевић*, Плигамија у Јужних Словена, Архив XXV, 1924, 323—4). Литература о отмици: *А. С. Јовановић*, Привосци II (1900) 70—95 и *М. Смилјанић*, Отмице, добеглице и трагови куповине девојака у српског народа (из Гласа 64, 1901).

3) Важно сведочанство о примени Петровог Законика даје нам *Вук Врчевић* добар познавалац Црне Горе, у чланку Живот Петра II Петровића Његоша (Чланци и расправе о српској књижевности прве половине XIX в., 1914, 198—199) где каже: „Да је он и народне управе љубио и почитовао, ево примјера. Он се до смрти у Шенату служио закоником његовог стрица, владике Петра I, који је био састављен при свршетку прошлог вијека, при једној народној скупштини на Цетиње. Овај је законик био састављен од (чини ми се) 36 чланака у најпростијем начину писања, и садржавао је главна преступљења која се могу — од прилике — у Црној Гори догодити. Овијем се закоником судило и при књазу Данилу све доклен је он нови законик 1855 год. прогласио. Зар оваква глава (као што је био владика) није кадра била саставити нови законик, па много бољи од старог и од онога новог Данилова? То сваки зна да би умјо, али није хтио него се с њиме поносио као Срби с Душановим; а знао је уважити нашу пословицу: „Не треба нови закон у стару зсмљу“.

4) У истом чланку, на стр. 173—181, *Врчевић* говори о бављењу Ивана Вукотића (Ивановића) у Црној Гори. Раније наведеној литератури о Вукотићевом бављењу у Црној Гори ваља додати и ово Врчевићево казивање.

Радмила С. Петровић.